

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

освітній рівень

**«РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ СТАРШОГО
ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка

Назва освітньої програми

Спеціалізація Соціальна педагогіка

Назва спеціалізації

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка II курсу, група СР-маг22-1 _____ Аліна ІЛЮШИК
Підпис Ім'я, прізвище

Керівник: доктор педагогічних наук, професор _____ Ганна РІДКОДУБСЬКА
науковий ступінь, вчене звання Підпис Ім'я, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор _____

_____ Юрій БРИНДІКОВ
Підпис Ім'я, прізвище

Хмельницький, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Аналіз наукових досліджень з сучасного стану соціально-педагогічної роботи з підлітками

1.2. Агенти соціалізації дітей старшого підліткового віку

1.3. Соціально-педагогічні технології супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку

Висновки до розділу

РОЗДІЛ II ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Опис методичного інструментарію, аналіз та інтерпретація отриманих даних в ході експериментальної роботи.

2.2. Програма соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку

2.3. Науково-практичні рекомендації соціальним педагогам щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації старших підлітків.

Висновки до розділу

ВИСНОВКИ

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А Методика визначення особистісної адаптованості школяра до зовнішнього та внутрішнього світу

ДОДАТОК Б Методика дослідження соціальної адаптованості

ВСТУП.

Актуальність дослідження. Робота соціального педагога з підлітками в умовах глибоких трансформацій українського суспільства, які відбуваються в контексті складних соціально-політичних реформ та потрясінь, а також в умовах послаблення виховного впливу не тільки сім'ї та школи, але й інших соціальних інститутів, кризи переосмислення ціннісних орієнтирів та соціально-політичної поляризації населення в умовах воєнного стану, призводить до аналізу особливих технологій взаємодії соціального педагога з дітьми підліткового віку.

Воєнний стан – складні виклики як для суспільства загалом, так і для кожної особистості, зокрема. Нині науковці акцентують на аспектах виховання, які сприяють інтеграції особистості в суспільне життя

Проблемам роботи соціального педагога з дітьми підліткового віку присвячено багато наукових праць. Так В. Бабкіна, І. Зверева, Л. Мельничук, Л. Міщик та інші досліджували питання організації соціально-педагогічної роботи підлітків. Проблемам розвитку процесів мислення, особливо соціально-педагогічним аспектам, присвячено праці Дж. Гілфорда, С. Грузенберга та інших. у роботах В. Дружиніна, Г. Костюка, І.Надольного, А. Шуміліна розглядаються основні технології взаємодії педагога з дітьми підліткового віку.

У ситуації воєнного конфлікту підлітки стикаються з проблемою адаптації, оскільки багато з них знаходяться у складній ситуації, яка перевищує їх внутрішні ресурси. Це може викликати адаптаційні розлади, що проявляються у стресі, тривозі, психічних розладах, що негативно впливає на їхнє психічне здоров'я та соціальну взаємодію. Такий стан ускладнює гармонійний розвиток та може мати негативні наслідки для їхньої подальшої освіти.

Питанням роботи соціального педагога з дітьми підліткового віку присвячено багато наукових праць. Так В. Бабкіна, І. Зверева, І. Мельничук, Л. Міщик та інші досліджували питання організації соціально-педагогічної

роботи підлітків. Проблемам розвитку процесів мислення, особливо соціально-педагогічним аспектам, присвячено праці Дж. Гілфорда, С. Грузенберга та інших. у роботах В. Дружиніна, Г. Костюка, І. Надольного, А. Шуміліна розглядаються основні технології взаємодії педагога з дітьми підліткового віку.

Об'єкт дослідження – робота соціального педагога з дітьми старшого підліткового віку.

Предмет дослідження - соціально-педагогічні технології супроводу соціалізації дітей підліткового віку.

Мета дослідження - теоретичне вивчення та емпіричне дослідження соціально-педагогічних технологій супроводу соціалізації старших підлітків

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні **завдання:**

1. Проаналізувати сучасний стан вивчення проблеми в наукових джерелах;
2. Визначити особливості соціально-педагогічного супроводу агентів соціалізації дітей підліткового віку.
3. Емпірично дослідити соціально-педагогічних технологій супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку
4. Теоретично обґрунтувати та розробити програму супроводу соціалізації старших підлітків в умовах воєнного часу.
5. Надати науково-методичні рекомендації соціальним педагогам щодо підвищення ефективності взаємодії зі старшими підлітками.

База дослідження: дослідження здійснювалося на базі закладу загальної середньої освіти. Вибірку склали: 9 учнів 8-го класу, 11 учнів 9-го класу, загалом 20 осіб.

Апробація результатів дослідження. Основні положення бакалаврської роботи висвітлено в науковій статті Рідкодубська А., Ілюшик А. «Аналіз сучасного стану соціально-педагогічної роботи з підлітками в період воєнного стану». Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання,

проблеми, перспективи: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції конференції (м. Хмельницький, 16 листопада 2023 року) / Ред. колегія: Бриндіков Ю. (голова) та ін. / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т., каф. соц. роб. і соц. педагог. Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 104-108

Структура роботи. робота складається із вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – сторінок, з них сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

1.1. Аналіз сучасного стану соціально-педагогічної роботи з підлітками Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що підлітки як частина соціуму, що виконує певні функції, є предметом дослідження філософів, соціологів, педагогів і психологів у період воєнного стану.

Великий акцент в роботах з соціальної педагогіки приділяється наступним аспектам: теоретичні уявлення про соціально-педагогічну роботу з підлітками, соціально-педагогічної роботи з підлітками (І.Зверева, А.Капська, А. Малько, Л. Міщик, Н.Чернуха, Л. Штефан); особливості соціалізації підлітків в сучасних умовах (Н. Лавриченко, Г.Лактіонова, С.Савченко, П. Плотніков); основи соціально-правового захисту підлітків (Н. Агаркова, О. Караман, І. Ковчина); технології соціально-педагогічної роботи з різними групами клієнтів (Н. Заверико, Л.Мельник, С.Мукомел, С.Харченко); організацію соціально-педагогічної роботи з підлітками з обмеженими функціональними можливостями (І. Іванова, В.Ляшенко, О.Молчан); особливості профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі та формування здорового способу життя неповнолітніх (О.Вакуленко, І.Козубовська, В.Оржехівська); зміст та форми соціально-педагогічної роботи з сім'єю як провідним інститутом соціалізації особистості (Т. Алексеєнко, В. Кравець, І.Трубавіна); особливості соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій (Ю.Жданович, Ю. Поліщук). Аналіз літературних джерел та результатів наукових досліджень з проблем соціальної педагогіки дозволяє зробити висновок, що у численних і вагомих за теоретичними й прикладними надбаннями цієї науки залишається поза увагою проблема комплексного дослідження соціально-педагогічної роботи з підлітками.

Протягом років незалежності України спостерігався інституційний підхід до розвитку соціально-педагогічної діяльності. Різні напрями

соціально-педагогічної діяльності та форми соціальної підтримки та допомоги підліткам акцентували на традиційних соціальних установах, таких як загальноосвітні та позашкільні заклади, а також на соціальних службах молоді, які виступали в органах впровадження соціальної політики на місцевому рівні. Основними формами соціально-педагогічної діяльності в цих закладах були індивідуальна та групова робота. [12]

В сучасних умовах соціально-педагогічні технології роботи з дітьми та молоддю в територіальних громадах починають бути здебільшого зорієнтовані на окремі цільові групи та характеризуються сукупністю прийомів, методів і впливів для досягнення різноманітних завдань на рівні місцевої спільноти.

На сьогоднішній день один з актуальних проблем у сучасній соціальній педагогіці залишається консенсусом у термінології, невизначеності та часті розходження в трактуванні багатьох понять, що ускладнює можливість правильно оцінювати нові соціальні прояви та процеси. На думку багатьох вітчизняних (А. Капська, А. Малько, Л. Штефан, С. Харченко) вчених, прийшов час уніфікації поняття “соціально-педагогічна робота”. Узгоджене розуміння базових термінів забезпечить можливість адекватно аналізувати новітні тенденції у сфері соціальної педагогіки та розробляти дієві стратегії подальшого розвитку науки і практики. [4]

У сучасних дослідженнях часто розглядаються відмінності та спільні риси між двома науковими галузями: соціальною педагогікою та соціальною роботою. Соціальна педагогіка, як окрема галузь педагогічного знання, розшифровує принципи загальної педагогіки та інших галузей гуманітарних наук у контексті особистісно-середовищних взаємодій. Досліджує вплив педагогічного процесу на розвиток особистості в умовах соціальної взаємодії протягом усіх етапів життя, охоплюючи різні аспекти цієї взаємодії в різних соціокультурних середовищах. [10]

Думка науковців (М. Галагузової, І. Зверевої, А. Капської, Липського, Л.Мардахаєва, В. Нікітіна) про те, що соціальна педагогіка акцентує на

аспектах виховання та освіти, які пов'язані з інтеграцією особистості в суспільне життя, є повністю обґрунтованою.

Видатний український теоретик у галузі соціальної педагогіки, А.Капська, стверджує, що соціально-педагогічна діяльність сталася при наданні допомоги людям, сім'ям або групам осіб, які виявилися у складних життєвих ситуаціях. Ця допомога може включати матеріальну, фінансову, морально-правову та психолого-педагогічну підтримку.

Мета соціально-педагогічної діяльності за визначенням А. Капської полягає у сприянні людям у вдалому вирішенні їхніх проблем. Ця мета досягається шляхом розвитку та активізації ресурсів особистості та її соціального оточення, а також проведення необхідних соціальних трансформацій. [5]

При розгляді соціально-педагогічної діяльності в професійному контексті, І. Зверева вказує на те, що використання терміну "соціально-педагогічна діяльність" означає педагогічні заходи, спрямовані на тільки дефіцитні аспекти, які впливають на спосіб життя та поведінку дитини або дорослого.

За словами Т.Алексєєнко, соціально-педагогічна діяльність може бути використана як засіб надання позитивної підтримки особистості в процесі соціалізації. Ця діяльність охоплює інтеграцію підлітка в суспільство, сприяє його розвитку, вихованню, освіті та вибору професійного шляху. Основним призначенням є сприяння адаптації та позитивної соціалізації особистості шляхом допомоги їй у закріпленні соціальних норм і цінностей, створених умов для психологічного комфорту та безпеки, як для дорослої, так і для дитини. Крім того, вона також спрямована на задоволення потреб та забезпечення прав особистості, а також на запобігання негативним явищам у сім'ї, школі та інших соціальних оточеннях.

У контексті складних суспільних умов, соціальний педагог у своїй роботі з підлітками грає важливу роль у системі підтримки фізичного та

психічного здоров'я молоді в Україні. Його завдання полягає у створенні оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості.

Соціальний педагог у роботі з підлітками повинен організовувати свою роботу відповідно до таких нормативно-правових документів:

Останні події в Україні відображають надзвичайне порушення основних прав та свобод людини, які гарантуються Загальною декларацією прав людини:

право на життя, свобода від тортур, право на рівний захист перед законом, свобода від безпідставних арештів та вигнань, право на вільне пересування та обрання місця проживання, володіння майном, свобода переконань та їх вираження, право на мирні збори та участь у керівництві країною.

На основі дослідження соціальних процесів видно, що в сучасному суспільстві з'являються нові, надзвичайно складні проблеми, які впливають на як дорослих, так і дітей. Особливі інтереси викликають телефонні дзвінки, які надходять на "гарячі лінії". Наприклад, на Національній дитячій "гарячій лінії" та Національній "гарячій лінії" з питань протидії домашньому населенню, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (обов'язково діяти на базі Центру "Ла Страда-Україна") зафіксовано високий рівень тривожності в суспільстві. Ця тривожність розвиває почуття невпевненості у майбутньому, втомленість від нестабільності та причину до зростання агресивності та ворожнечі у взаєминах між людьми.

Особливу увагу слід приділити особам, котрі живуть у громаді, думка і позиція якої відрізняється від їх власної позиції. Часто такі люди зазнають дискримінації, утисків, різних форм насильства. Це ж саме може відбуватися стосовно їхніх дітей у навчальних закладах.

Останнім часом Україна зіштовхнулася з потребою працювати з новою групою громадян – внутрішньо переміщеними особами, у зв'язку з агресією Російської Федерації. Вони разом зі своїми сім'ями виїжджали до інших областей України, а на місці стикалися з цілою низкою побутових,

соціальних, медичних, освітніх, економічних та інших труднощів. Виникає і велика кількість проблем в українських громадян.

Досвід країн, які пережили конфліктні ситуації, показує, що значний ризик насильства під час конфлікту до зростання домашнього насильства та насильства щодо жінок і дітей, як під час активного перебігу конфлікту, так і після його завершення.

Дуже важливо приділити особливу увагу підліткам, які втратили своїх рідних. Педагогічним працівникам важливо володіти інформацією про таку сім'ю і надавати їм професійну психологічну та соціально-педагогічну підтримку.

В цілому на сьогоднішній день ситуація вкрай складна через продовження конфлікту, і важко передбачити, коли і як вона завершиться.

Ця ситуація підтримує тривожність у суспільстві, шкоду до страхів і розчарувань, і вимагає від педагогічних працівників адекватної роботи та підтримки.

Сучасні виклики, що виникли внаслідок конфліктного періоду країни, актуальні в роботі та змісті соціально-педагогічної роботи.

Загальна характеристика вразливих груп населення У ситуації конфлікту та в період після його припинення певна частина населення може стати більш вразливою до ситуацій порушення їхніх прав, потрапляння в складні життєві обставини, перенесення насильства тощо.

У роботі з вразливими групами громадян важливо розуміти, що вони можуть мати унікальні потреби та проблеми. Соціально-педагогічна та психологічна робота повинна обґрунтовуватися на виявленні цих потреб і подальшому їх задоволенні через співпрацю з ефективними суб'єктами соціальної, соціально-педагогічної та психологічної діяльності. Основні проблеми деяких вразливих груп можуть включати:

Робота практичного психолога з підлітками в період воєнного стану вимагає особливої уваги, навичок і підходів, після чого це може бути часом негативної стресової ситуації для молодих людей. У закладах освіти однією з

основних функцій соціально-педагогічної роботи є забезпечення повсякденної психологічної підтримки та надання емоційної підтримки підліткам.

У зв'язку з ускладненим контекстом дистанційного навчання під час карантину та воєнної ситуації, стало надзвичайно важливим забезпечення психологічної підтримки для підлітків, педагогів та батьків. Виклики, такі як послаблення контролю над виконанням завдань, складнощі у самоорганізації та плануванні, обмеженість соціальних контактів та використання телекомунікаційних технологій, вимагали від практичного психолога застосування методів стабілізації емоційного стану та розвитку стресостійкості особистості. Головна мета полягала в збереженні й зміцненні психічного здоров'я учасників освітнього процесу через надання емоційної підтримки та застосування практичних методик для полегшення стресу та підвищення стійкості до негативного впливу ситуації.

У ситуації воєнного конфлікту та переходу до дистанційного навчання, психологічна підтримка спрямована на забезпечення необхідних засобів та методів для стабілізації емоційного стану та збереження психічного здоров'я підлітків, педагогів та батьків. Ця підтримка має на меті надання спеціальних інструментів та підходів, спрямованих на полегшення стресу, покращення самопочуття та адаптації до зміни умов, що спричинені воєнними подіями та переходом до нової форми навчання на відстані.

Психологи активно застосовували техніки заземлення, дихальні вправи, методи самомотивації та інші стратегії для покращення самопочуття та збереження емоційної стабільності. Основною метою було сприяння розвитку стресостійкості у всіх учасників навчального процесу, а також забезпечення емоційної підтримки, щоб допомогти їм подолати труднощі, пов'язані з воєнною ситуацією та дистанційним навчанням.

Аспекти та стратегії, які можуть бути корисними для практичного психолога:

- Сприймання та розуміння стресу : допомога підліткам у розумінні своїх власних емоцій та стресових реакцій. Заохочення висловлення почуттів і думок.

- Психологічна підтримка: надання психологічної підтримки, включаючи слухання та спілкування. Психолог може бути місцем, де підлітки можуть безпечно розмовляти про свої страхи та переживання.

- Техніки релаксації та саморегуляції: вивчення підліткам методів заспокоєння і саморегуляції, які повністю їм пошкоджують стрес і тривожність.

- Підтримка сім'ї: робота з батьками та родинами підлітків для підтримки їх у ролі підтримки та співробітництва з дітьми.

- Групова робота: організація групових сесій, де підлітки можуть спільно обговорювати свій досвід та спільно знаходити способи подолання труднощів.

- Інформаційна робота: надання інформації про психологічні реакції на стрес та рекомендації щодо подолання тривоги.

- Психосвіта: проведення тренінгів та лекцій для підлітків з психологічної підтримки та самопомоги.

- Співпраця з іншими спеціалістами: залучення до роботи з підлітками інших спеціалістів, таких як психіатри, соціальні працівники та юристи, якщо це необхідно.

Важливо усвідомлювати, що підлітки можуть реагувати на стрес швидко, і підходи до їхньої підтримки мають бути індивідуалізованими. Основна мета - забезпечити їм психологічну підтримку та допомогу у подоланні складнощів, які вони можуть відчувати внаслідок воєнного конфлікту. [17]

Напрямки роботи соціально-педагогічної діяльності з підлітками під час воєнного стану включають:

1. Збереження та підсилення психічного здоров'я, підвищення стійкості до стресу, розвиток механізмів стресостійкості та використання методик стабілізації емоцій.

2. Профілактика негативних явищ у шкільному оточенні, вивчення соціальних ризиків, протидія вживанню алкоголю та наркотиків, сприяння безпечному освітньому середовищу.

3. Проведення психологічної освіти для всіх учасників освітнього процесу, наголос на збереженні соціального благополуччя та психічного здоров'я, розвиток психологічних навичок.

4. Психологічна підтримка вчителів, розвиток їхньої психологічної компетентності, уникнення емоційного вигорання.

5. Сприяння розвитку психологічної культури серед батьків.

Психолог дітей та підлітків Вольфганг Єльзнер підкреслює важливість пояснення дітям того, що відбувається та як ці події можуть бути розміщені в їхньому сприйнятті.

«Протест - це шанс висловити свою незгоду, виразити відмінні погляди. Важливо вчити дітей цьому, оскільки через протест ми допомагаємо їм розуміти, що вони мають право висловлювати свої думки, обговорювати та висловлювати свої заперечення щодо чогось, з чим вони не погоджуються»

Матіас Кьорніх, відомий німецький журналіст, вказує на важливість того, щоб розповідати дітям про акції протесту, подаючи приклад ситуації. Наприклад, коли влада міста прийняла рішення знести дитячий майданчик через високі утримання витрат, мешканці міста організували протестну акцію, що отримала широке висвітлення у місцевих ЗМІ. Це привело до того, що мер міста був змушений переглянути своє рішення і розпочати переговори з учасниками акції: як з дітьми, так і з їхніми батьками.

Необхідно мати на увазі та використовувати у розмові з підлітками адекватні та об'єктивні вислови про події в країні. Це включає в себе використання фраз, які не мають за мету створювати стрес, загрозу чи страх, а просто відображають фактичні аспекти ситуації.

Під час надзвичайних обставин, які призводять до частих проявів тривоги та ще не мають остаточного вирішення, надзвичайно важливою стає всебічна підтримка дітей. Це означає, що дітям потрібна не лише

психологічна та емоційна підтримка, але також інформаційна підтримка, а також навчання ефективним методам управління стресом та вирішенням неприємних ситуацій. [1]

Підтримка дітей-підлітків у періоди надзвичайних ситуацій є важливою складовою, після чого вони можуть бути особливо вразливими перед стресом і травматичними подіями. Важливо забезпечити наступне:

- Психологічна підтримка: надання можливості дітям висловлювати свої емоції та переживання, слухання своїх обґрунтувань і надання рекомендацій з підвищення психічного стану.

- Емоційна підтримка: вирази відкритого співчуття і розуміння стану дитини. Підтримка при знятті стресу та відновленні психологічного комфорту.

- Навчання стратегіям подолання стресу: навчання дітей ефективним методом зниження стресу, таким як дихальні вправи, релаксація, медитація тощо.

- Інформаційна підтримка: надання об'єктивної інформації щодо ситуації, уникання поширення маніпулятивних чи неправдивих даних.

- Створення безпечного середовища: забезпечення фізичної безпеки та забезпечення умов дітей для нормального фізичного та емоційного розвитку.

- Соціальна підтримка: пошуки, які дозволяють дітям взаємодіяти з ровесниками та підтримувати зв'язки з сім'єю та іншими близькими особами.

- Гнучкість і адаптація: розуміння та готовність адаптуватися до змін у потребах та реакціях дітей відповідно до ситуації розвитку. Педагоги та дорослі повинні бути готові до адаптації та змін у взаємодії з підлітками. Часом діти можуть змінити свої потреби та реакцію на стрес, і важливо бути гнучкими у наданні підтримки.

- Засоби самовираження: підтримка розвитку засобів самовираження у підлітках, таких як малювання, лист, музика чи інші форми творчості, які в результаті їм висловлюють ваші емоції та думки.

- Соціальна взаємодія: створення можливостей для соціальної взаємодії з ровесниками, що сприяє підтримці та психологічній безпеці.

- Збереження ритму життя: зусилля для збереження певного ритму життя та навчання, яке може надати дітям відчуття стабільності.

- Робота з батьками та сім'єю: співпраця з батьками для забезпечення підтримки та координації зусиль у догляді за підлітками.

- Самозахист: навчання підлітків основам самозахисту та безпеки в надзвичайних ситуаціях.

- Доступ до професійної допомоги: забезпечення можливості отримати професійну психологічну допомогу, якщо це необхідно.

Ці заходи спрямовані на створення позитивного та підтримуючого середовища для підлітків під час надзвичайних особливостей та сприяють їх фізичному та психологічному благополуччю.

Емоційна підтримка. Перше, на що ми думаємо, коли йдеться про підтримку, це емоційна підтримка від інших людей. Якщо у дорослих є проблеми на роботі, в сім'ї або серед друзів, то їхні рідні і друзі часто запитують про свої почуття та говорять, що підтримують їх. Ця сама підтримка може бути надана і підліткам. Інколи підлітки настільки хвилюються за долю своїх близьких, що уникають ставити їм питання або шукати підтримки для себе. Отже, вчителям важливо проявляти уважність до учнів і виявляти турботу про їхні потреби.

Один зі способів це зробити - запропонувати кожному учневі скласти список усіх однокласників, подумати та записати поруч з іменами кожної людини, яка якість у них найбільше цінується.

У період воєнного часу навички надання підтримки підліткам стають особливо важливим елементом. Ось деякі навички, які можуть бути корисними в такий період:

Активне слухання є надзвичайно багатим компонентом надання підтримки підліткам, особливо у складних ситуаціях, як воєнний час. Підтримка через активне слухання включає наступні аспекти:

- **Уважність:** будьте уважними до підлітки, надаючи йому вашу повну увагу. Важливо відвести всі фактори що відволікають та вислухати його без поспіху.

- **Питання для розкриття почуттів:** поставте відкриті питання, які спонукають підлітка розповісти більше про свої почуття та думки. Наприклад, "Як ти відчуваєшся в цей час?" або "Що тобі думається про спокій?".

- **Підтримка без суджень:** утримуйтеся від суджень і критики. Приймайте почуття підлітка такими, які вони є навіть, якщо вони допомагають вашим власним переконанням.

- **Підкріплення емоційної відкритості:** створіть атмосферу, в якій підліток може бути відкритим і не боятися висловлювати свої емоції.

- **Поважне вислуховування:** не перебивайте і не намагайтеся роз'язати проблему з підлітком. Іноді важливо, щоб підліток просто відчув, що його слухають.

- **Виразність підтримки та розуміння:** після слухання виразіть свою підтримку та розуміння. Наприклад, "Розумію, що це для тебе важко. Я завжди тут, щоб тебе підтримати."

- **Конфіденційність:** зберігайте конфіденційність у розмовах з підлітком, якщо він цього бажає. Важливо, щоб він відчував, що його думки і почуття залишаються приватними.

Встановлення відносин, що базуються на довірі.

Вміння концентрувати увагу на можливостях та рішеннях, а не на проблемах.

Практична підтримка. Практична підтримка включає в себе допомогу у вирішенні різних повсякденних завдань та справ. У деяких підлітків можуть виникати труднощі з виконанням різних завдань через вплив на їхню концентрацію та функціонування. Розуміння цієї ситуації і надання допомоги в розв'язанні складних завдань є важливою частиною підтримки.

Аналіз стану соціально-педагогічної роботи з підлітками під час воєнного стану є місцем для забезпечення їхнього фізичного та психологічного благополуччя, освіти та соціальної адаптації в умовах надзвичайних ситуацій.

Дитина, яка пережила травматичну травму або живе в постійному стресі, може змінити її мовлення, залишаючись або дуже мовчазною, або надзвичайно балакучою (це може бути наслідком впливу травматичного досвіду на певні частини мозку, які страждають від мовлення). Коли діти спілкуються, важливо просто слухати їх, утримуючи оцінки чи надання поради, якщо вони не просять про них. Але, якщо діти обирають мовчати, можливо, варто запропонувати їм можливість виразити себе ніколи, наприклад, через арт-терапію, яка дає різноманітні способи виразу своїх почуттів.

У розвитку мовлення підлітків виділяються три основні аспекти: монологічне мовлення, діалогічне мовлення та письмове мовлення. Важливо підтримувати їх у письмовому вираженні, наприклад, через написання есе або ведення щоденників, а також активно слухати їхні роздуми, надаючи можливість для висловлення їхніх думок, і навчати дискутувати.

Прояв агресії часто може бути реакцією на внутрішні страхи або тривогу. Люди здатні виявити гнів чи агресію як більш доступні емоції, ніж сам страх, тому важливо розуміти, що може ховатися за цими проявами агресивної поведінки.

У підлітковому віці відчуття самотності є поширеним, особливо з огляду на відсутність традиційних та близьких контактів, які є необхідними. Зараз багато спілкування відбувається у віртуальному середовищі, але важливо відновити особисті, особливі контакти. Нервова система має потребу у взаємодії з іншими, особливо в періоди підвищеної напруженості. У моменти підвищеного стану тривоги або напруження, інтонація, жести, а також співзвучність з іншими можуть сприяти регулюванню цього стану.

Соціальна взаємодія, контакти та соціальна взаємодія можуть ефективно впливати на регулювання стресу. У людей загальна здатність аналізувати інтонацію та мімічні вирази обличчя інших осіб, з якими вони спілкуються. Ці сигнали грають ключову роль у формуванні нашого відчуття безпеки у взаємодії з іншими людьми. Однак, коли дитина знаходиться в незнайомому культурному середовищі або серед іноземців, міміка та інтонація місцевих жителів можуть бути незрозумілими та викликати певне напруження, після чого їх важко розшифрувати і можуть виглядати як показано небезпечні.

Це може призвести до більшої тривожності, підвищеного рівня стресу та посиленої обережності. Проте, чим більше дитина взаємодіє з оточуючими і вчиться про їх традиції, реакції та правила, тим більше вона завершила "сигнали" оточення, що робить її стан більш стабільним.

Часто підлітки стикаються з труднощами у виявленні своїх потреб у допомозі, потім вони можуть боятися відкривати свою вразливість. У таких ситуаціях дорослим важливо продемонструвати власну вразливість, поділитися власними помилками, досвідом і почуттями, а також відновити ритуали, які сприяють підтримці близьких стосунків.

Підлітки можуть переживати амбівалентність у своїх почуттях, виражаючи позитивні бажання: «Будьте поруч зі мною, але не заважайте», «Я можу все робити самостійно, але потрібна ваша допомога», «Дайте мені простір для самотності, але не залишайте мене зовсім». Для них це може бути складно зрозуміти, а для батьків - важко впоратися з такою поведінкою. Важливо розуміти, що ця амбівалентність є нормою на перехідному етапі та спробувати знайти баланс між близькістю та відстанню.

Тривога за тих, хто є поруч, може бути пов'язана з почуттям знецінення ролі цих осіб. Чим більше дитина переживає за своїх близьких і відчуває залежність від них, тим більше вона може проявити знецінення в їхній ролі.

Діти, які пережили травматичний досвід або перебувають у стані хронічного стресу, часто відчувають безпомічність та відчуття втрати контролю над констатаціями. Безпомічність може бути травматичною сама

по собі. Дорослим важливо допомогти їм відчувати себе впевнено, підтримувати віру у власну здатність впливати на біль. Передбачаючи можливість дії та результат, який можна побачити зараз, є кількістю компонентів допомоги у стабілізації психічного стану підлітків.

Багато дітей відчувають втрату, і це стосується не лише близьких осіб. Вони тужать за друзями, будинком, перспективами. Важливо визнати їхні почуття, висловивши це словами: "Дійсно важко втрачати – друзів, надії, мрії". Як підліткам, так і маленьким дітям, і дорослим потрібне співчуття, турбота, щоб зберегти можливість відчувати, не втрачаючи зв'язку з життям.

У випадку, коли близькі перебувають на фронті або втрачено контакт з ними, у дітей може виникнути тенденція переадресовувати свої внутрішні страхи, тривогу та відчуття самотності на дорослого, який знаходиться поруч. Саме цей дорослий може відчувати збільшене навантаження через висловлення слів та вираження емоцій типу: "Це твоя провина в усьому".

Коли дитина уникає спілкування, конкретної дії, конкретної дороги, за цим важливо спостерігати, виявляти, з чим пов'язана тривога, і, можливо, звернутися до психолога.

Підлітки часто відчувають страх бути несправедливими (відмінними у проявах почуттів і їх вираженні), тому важливо підкреслювати: "Ти нормальний/а, усі твої емоції є нормальними у цій несправедливій ситуації, в якій ми зараз перебуваємо". Часто підлітки відчувають вину. Дорослим значенням утримуватися від звинувачень та не навантажувати підлітків своїми очікуваннями. Зараз багатьом відчуття вини додається відчуття провини за те, що вони вижили.

Стрес, пов'язаний із втратою звичних речей, відсутністю друзів та родичів, а часом навіть батьків, а також відсутністю турботи та любові, негативно впливає на розвиток особистості. Освітня робота з підлітками у школах повинна спрямовуватися на формування нових міжособистісних зв'язків (між підлітками, а також між підлітками та дорослими), на сприяння позитивних цінностей у житті, на створення оптимістичного світогляду і

розвиток навичок ефективного спілкування. Це період кризи, яка містить у собі як потенційні можливості, так і загрозу. З однієї сторони, криза може стимулювати розвиток нових стратегій спілкування, вирішення конфліктів, підвищення впевненості та збагачення емоційного досвіду. З іншого боку, вона може негативно впливати на психіку, зумовлюючи втрату самоконтролю, появу тривожності як постійної ознаки особистості, а перевантаження емоціями може призвести до дистресу та наступного посттравматичного стресового розладу.

1.2 Агенти соціалізації дітей старшого підліткового віку

Аналізуючи соціалізацію як входження індивіда в структуру суспільства, важливо розуміти, що засвоєння соціального досвіду неможливо без виконання певних соціальних ролей. Соціальні норми для особистості не мають абстрактного характеру; вони швидше представляють собою соціальні очікування, вимоги або стандарти, пов'язані із соціальними ролями, що спрямовані на формування та розвиток особистості.

Ми розділяємо ідеї Г. Ландберг стосовно соціалізації, що це «процес взаємодії, завдяки якому індивід засвоює звичаї, уміння, вірування, нормативні вимоги даного суспільства, з метою ефективної участі у соціальному житті». [15]

Також погоджуємося з позицією Т. Парсонс та Р. Мертон проте, що сутність соціалізації полягає в адаптації індивіда до соціального середовища, яка стає підґрунтям його «поведінкової впевненості». Згідно з теорією Т. Парсонса, соціалізація є одним зі складників процесу соціальної інтеграції. У контексті здійснюваного дослідження важливою є думка Т. Парсонса про те, що школа є одним із найбільш значущих агентів соціалізації. [14]

Соціалізація, за науковим поглядом Ю. Хабермаса та В. Орбана, полягає в формуванні активної особистості через її активну взаємодію з навколишнім

соціальною середовищем та усвідомленням важливості повного розвитку власних здібностей і потенціалу. [3]

Соціалізація, згідно з роботами О. Мудрика, є процесом, у якому індивід засвоює суспільне життя та норми соціальних відносин через взаємодію з навколишнім соціумом. В "Словнику з соціальної педагогіки" подане наступне уявлення про "соціалізацію": це процес, під час якого особа набуває соціальний досвід та стикається з соціальними стандартами шляхом спільної діяльності, спілкування з іншими особами, навчанням і вихованням. Це також включає вступ індивіда до суспільства, розвиток його соціальних зв'язків і інтеграцію у різні спільноти, що сприяє формуванню соціальних стосунків та досвіду. Цей процес сприяє розвитку соціальних якостей, цінностей, знань та навичок, а також усвідомленню соціальних норм у суспільстві. [9]

На нашу думку, змістовне приєднання в соціум втілюється підлітком в трьох основних сферах. Г. Андреев виділяє ці три сфери: діяльність, спілкування, самосвідомість. Щодо діяльності, то підлітком здійснюються все нові та нові види діяльності, реалізуються через засвоєння нових форм рольової поведінки в системі соціальних ролей та досягнення нових ролей. У процесі спілкування здійснюється розширення соціальних зв'язків індивіда, формується особистість як суб'єкт діяльності. Завдяки спілкуванню індивід починає сприймати себе та інших, що сприяє становленню у нього образу "Я", формуються певні структури самосвідомості, що пов'язано з процесом самовизначення. [21]

Ми враховуємо погляди Б. Титова на етапи та механізми процесу соціалізації:

- Перший етап включає сприйняття соціальної інформації на рівні відчуттів, емоцій, знань і навичок.

- Другий етап полягає в інтуїтивному порівнянні отриманої інформації з генетично закодованими факторами, особистим соціальним досвідом та формуванням власної позиції відносно неї.

- Третій етап передбачає формування налаштувань щодо прийняття або відхилення отриманої інформації.

- Четвертий етап розглядає формування ціннісних орієнтацій та установок для подальших дій.

- П'ятий етап охоплює вчинки, дії, логічно побудовану систему поведінки.

- Шостий етап означає формування норм та стереотипів поведінки.

- Останній етап - це усвідомлення та оцінка власної соціальної діяльності.

[19]

Цікаво, що Е. Еріксон випробовував свої теоретичні концепції в практичних дослідженнях, які включали в себе аналіз ігрової поведінки дітей, соціальної поведінки підлітків, а також проблему ідентичності у темношкірої молоді та нонконформізму серед молоді.

За даними своїх аналізів він прийшов до висновку про те, що: перед підростаючим поколінням стоїть два основних питання: “Хто я такий?” і “Як я впишусь у світ дорослих?”; у суспільстві, яке дотримується жорстких соціальних норм і має обмеження щодо соціальних та американських ролей, питання ідентичності менш актуальні, оскільки відсутні значний вибір альтернативних можливостей.

У сучасних умовах спостерігається криза ідентичності, яка проявляється у трьох ключових аспектах поведінки підлітків старшого віку: проблема вибору професійного шляху, участь у групі однолітків, а також проблеми пов'язані з вживанням алкоголю і наркотиків. [2]

Важливими соціально-психологічними явищами серед дітей старшого підліткового віку є розвиток особистої самоідентифікації, відчуття дорослості, бажання до спілкування та підвищення інтенсивності соціальних взаємодій. У старшому підлітковому віці він активно вступає у взаємодію з оточуючим суспільством, що призводить до появи осіб, які мають авторитет для підлітка не тільки в реальному житті, але й у віртуальному просторі, зокрема в медіа та в Інтернеті. Перебування сам на сам з власними

труднощами може одночасно сприяти розвитку особистої самостійності та виявити відчуття віддаленості від інших.

У старшому підлітковому віці відносини з батьками та вчителями втрачають свою пріоритетність, в той час як стосунки з однолітками набувають особливої важливості та актуальності. За взаємодією з однолітками підлітки задовольняють свої глибокі потреби у формуванні соціальних і моральних зв'язків. Ця взаємодія не тільки дозволяє їм створити більш серйозні і значущі товариства проти ранішніми стосунками, але також дає можливість отримати підтримку та отримати свою соціальну значимість у суспільстві.

Взаємодія з однолітками має психологічну спрямованість на майбутні відносини в дорослому суспільстві і є єдиним з форм вивчення його норми. У зусиллях подолати байдужість та роздратування дорослих, підлітки кола відчують потребу розширювати знайомств серед однолітків та активно будувати свій власний соціум, часто виявляючи протест проти строгих правил дорослого суспільства.

Необхідність дітей старшого підліткового віку досягнути рівень, що відповідає суспільству, впливає на їхнє відношення до свого оточення та навколишнього середовища. Проте існує розмежувальна лінія між цією потребою та її реалізацією, яка збільшується соціальними ролями дитинства і дорослості. Ця «зона відчуження» виражається через агресивну поведінку та страх з боку підлітків, а також через роздратування та тривогу дорослих.

За погіршення відносин підлітка з дорослими традиційно супроводжується збільшеним контактом підлітка з однолітками та залежністю від них. Референтні групи, які включають інститути соціалізації, впливають на значущу роль у формуванні та самовизначенні особистості підлітків.

Ефективна соціалізація підлітків у школі важлива, проте вона безпосередньо пов'язана з успішною соціалізацією в сімейному оточенні. Взаємодія між цими двома інститутами в процесі соціалізації завжди

призводить до позитивних результатів. Труднощі у соціалізації дітей старшого підліткового віку у сімейному оточенні виникають через поступову зміну їхніх поглядів та розуміння суспільства, які часто не збігаються з поглядами їхніх батьків.

Погляди, що обрані сім'єю та ровесниками, утворюють різноманітність у розумінні світу, викликаючи при цьому природні розбіжності.

У формуванні соціальних навичок дітей старшого підліткового віку важливим чинником є цінності, які слугують посередником між їхніми діями та потребами та цінностями, що прийняті в суспільстві. Ця динаміка стає основою для вибору власних цінностей та унікального стилю поведінки.

У процесі соціалізації старших підлітків наявні різні психологічні фактори впливу. Ці фактори включають соціально-психологічні аспекти, які відображають мікросередовище, норми, та цінності в середовищі, ефективність міжособистісних відносин, механізми впливу на розвиток особистості, включаючи формування потреб у спілкуванні, а також психолого-педагогічні та соціально-педагогічні аспекти, що визначають уявлення підлітків про соціальні норми та цінності, їх взаємодію з педагогічними впливами та вибіркового підхід до спілкування у шкільному та суспільному середовищі.

У механізмі формування асоціальних груп серед старших підлітків і молоді передбачено розділення на два ключові аспекти проблеми: перше – відчуження цільової групи (дітей старшого підліткового віку) від традиційних груп соціалізації, а друге – включення їх у неструктуровані групи з асоціальною орієнтацією. Цей процес починається з первинного поділу в молодіжному оточенні на "успішних менш та успішних", "слухняних і бунтівників". Цей вид нерівності, який підсилюється негативними аспектами навколишнього середовища, викликає відчуття розчарування та відчуженості, а також ставить особистість у ризикованому положенні аутсайдера.

Соціалізація особистості є результатом взаємодії людей різного віку, культурного рівня та соціального статусу в різноманітних умовах і під впливом життєвих обставин.

Сукупно вони виконують роль чинників соціалізації. Тому у процесі формування особистості доцільно втратити багатофакторний підхід. Ці фактори включають у себе традиції, стандарти, спосіб, аспекти культури, духовні та матеріальні цінності, різні типи життя відносин у різних сферах життя, засоби масової інформації та багато інших аспектів.

Для виявлення впливу факторів на соціалізацію особистості можна використовувати наукові методи дослідження, які діють на рівні теоретичних концепцій та емпіричних спостережень в галузі соціальної педагогіки. Логічний аспект соціально-педагогічної діагностики може передбачати:

- аналіз виховних явищ і фактів у їх цілісності, взаємозв'язку і взаємозалежності;
- відстежування генези педагогічних впливів і взаємозалежностей;
- співвідношення конкретних педагогічних явищ із цілями виховання;
- використання філософського, логічного і психолого-педагогічного аналізу в опрацюванні отриманих у дослідженні результатів. [1]

Для поточного розгляду поняття "соціалізація" значущим є вивчення факторів та суб'єктів, які впливають на цей процес. Розділяємо погляди А. Мудрика, який визначає агентів соціалізації як людей, які безпосередньо взаємодіють із особистістю та відіграють важливу роль у тому як зростає особистість. На різних стадіях життя склад агентів соціалізації має свою унікальну специфіку. Наприклад, для підлітків до числа агентів соціалізації включаються батьки, брати, сестри, родичі, група однолітків, сусіди та вчителі. У більш пізньому віці до цього списку можуть додатися чоловік або дружина, колеги з роботи та інші фактори. Агенти соціалізації відрізняються за значенням для особистості та характером їхньої взаємодії з нею. [13]

Аналізуючи диференціацію агенти соціалізації, яка представлена в словнику з соціальної педагогіки проте, що агенти соціалізації це конкретні

люди, відповідальні за засвоєння культурних норм й опанування соціальних ролей. [9]

Різні соціальні інститути, такі як держава (за допомогою державної політики) і її інституції, сім'я, школа, громадські організації, соціальні служби, фахівці (такі як педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники), а також батьки, брати і сестри, друзі, ровесники та інші важливі особи, а також засоби масової інформації (телебачення, радіо, комп'ютер, періодичні видання), культура та мистецтво, впливають на соціалізацію особистості. Цей вплив може бути будівельним або руйнівним. Однак у реальному житті він може бути абсолютно однозначним. Наприклад, сім'я і батьки часто переживають кризи в стадії становлення та кризи в особистому житті, які залежать від численних зовнішніх і внутрішніх факторів і від ступеня впливу та стійкості цих факторів. [1]

Підтримуючи науковий погляд американського соціолога Чарлза Кулі, ми розуміємо, як люди формують свою ідентичність і впливають на світ навколо себе через участь у соціальних діях. Згідно з теорією «дзеркального Я», людина будує свою самосвідомість, спираючись на спосіб, як її сприймають і реагують на неї інші, подібно до того, як ми спостерігаємо за собою у дзеркалі.

Процес самосприйняття через призму власного "Я" у дзеркалі є особистим та відображається суб'єктивно, не завжди відповідаючи об'єктивній реальності. Різні соціальні групи можуть мати різний підхід до прийняття певного стилю поведінки: одна група може відкинути його, водночас інша спільнота може його прийняти або підтримати.

Людей, які вчать індивіда культурними нормами та допомагають йому освоїти соціальні ролі, називають агентами соціалізації. Існує розрізнення між агентами, які віддають перевагу первинній соціалізації, та тими, які відмовляються від вторинної соціалізації.

Агенти первинної соціалізації - це особи, які перебувають у найтіснішому оточенні індивіда, такі як батьки, родичі та друзі. Ці агенти

виконують різні функції, наприклад, батьки можуть бути одночасно вихователями, друзями, опікунами та вчителями для своєї дитини. Їхні функції можуть взаємозамінюватися, наприклад, батько може взяти на себе функції матері у певних ресурсах. Водночас кожен із цих агентів носить свій унікальний внесок у процес соціалізації, який надається лише ним.

Важливо зазначити, що агенти первинної соціалізації не отримують, матеріальної винагороди за свою діяльність, наприклад батьків виховувати свою дитину і друзі підтримують зв'язок без очікування фінансової винагороди.

Сім'я як первинний агент соціалізації особистості, стимулює формування найперші та найміцніші суспільні зв'язки. У сім'ї людина намагається опанувати мову, освоївши норми моралі, життєві цінності, які матимуть великий вплив на подальший процес формування особистості.

Розглядаючи сім'ю як соціальний інститут і малу групу одночасно, не можна погодитися з поглядом І. Трубавіної, яка вказує, що сім'я є соціально-педагогічним інститутом і особливою соціальною системою, яка функціонує як підсистема суспільства та охоплює інші підсистеми, які представлені її членами. Сім'я характеризується винятковими аспектами, такими як сімейні зв'язки, родинні почуття, спільний побут та проживання, а також виконання певних функцій у суспільстві. Важливими є і права сім'ї в суспільстві та права її членів у родині, обов'язки членів сім'ї один перед одним та відповідальність перед суспільством за долю своїх членів. [20]

Погоджуємося з позицією А. Капської «сім'я - це соціальний інститут, який протягом всього життя особистості є найближчим соціальним середовищем та виступає провідним фактором соціалізації особистості». [6]

Розділяємо науковий погляд Н. Міллера, що дефіцит батьківського тепла в ранньому дитинстві веде не тільки до зниження інтелекту й прояву аномалій соціальної поведінки, але й до підвищення уразливості, сильній нервовій напрузі, агресивності.

Старший підлітковий період це період, коли роль агентів первинної соціалізації (з боку ровесників) зменшується, а агенти вторинної соціалізації залишаються важливими. У дорослому віці агенти вторинної соціалізації набувають значущості або залишаються вдома, як агенти первинної соціалізації. Молодь завершує активний процес соціалізації. У цьому періоді вони навчаються ставленню до осіб протилежної статі, виникають більша агресивність, інтерес до ризику, досягнення незалежності та самостійності.

Серед агентів первинної соціалізації не всі мають один вплив і статус щодо дитини, яка переживає процес соціалізації. Батьки мають домінуючу роль, тоді як ровесники стоять на рівних з дитиною. Вони більше терплять помилки та порушення норм і цінностей, іноді навіть бувають щасливими щодо дитини, ніж батьки. Ровесники і батьки можуть впливати на дитину в протилежних напрямках, де батьки намагаються навчити дитину дорослим цінностями та навичкам, ровесники вчать дитину різноманітним аспектам дитинства, такими як соціальні відносини, ігри та інше. Тому часом батьки сприймають ровесників своєї дитини як конкурентів у змаганні за вплив на дитину. Мала група ровесників може полегшити перехід від стану незалежності та допомогти в переході від дитинства до дорослості, навчаючи соціальних навичок та взаємодію. [7]

1.3. Соціально-педагогічні технології супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку

В старшому підлітковому віці спостерігається тенденція до самостійності, яка виявляється у відмові від допомоги та надмірній опіці з боку батьків і інших дорослих, а також у відстоюванні власної точки зору, виявленні незалежності та інших аспектах. Однак у цей період підлітки чутливі до будь-яких вимог дорослих, уникають діяльності, яка може спричинити їхнє приниження перед своїми ровесниками, і це може

викликати насмішки та призводити до виявів слабкості та невпевненості у власних можливостях. [11]

Соціалізація, завдячує своєму розвитку передусім через активність особистості. Деякі форми діяльності виявляються ключовими на певному етапі і мають важливе значення для подальшого формування особистості в процесі соціалізації, в той час, як інші мають менше вагомість. Потрібно звернути увагу, що використання різних методів та прийомів стане ефективним лише тоді, коли вони будуть орієнтовані на соціальний зміст діяльності. [18]

Одними з ефективних педагогічних методів є формування конкретних уявлень, оцінювальних суджень і світогляду у підлітка. Ці методи спрямовані на створення та закріплення позитивного досвіду у поведінці, взаєминах, діях і вчинках, а також на підтримку підлітка у напрямку поліпшення або зміни своєї поведінки та розвитку мотивації для соціально значущих видів діяльності.

Важливо відзначити, що навіювання відрізняється від переконання тим, що його спрямованість не на логіку та розум, а на емоції особистості.

У взаємодії з підлітками висвітлюються методи самовиховання, які впливають на їхній характер та сприяють усвідомленій трансформації власної особистості, враховуючи особистісні цілі в саморозвитку та очікування суспільства.

Виокремимо найбільш поширені технології застосуванні з підлітками:

Тестування є психологічним методом оцінки, в основі якого лежить використання стандартизованих запитань та завдань, що мають свою шкалу значущості. Цей метод дозволяє з певною точністю розробити поточний рівень розвитку у підлітків у різних аспектах, таких як навички, знання, особистісні характеристики тощо.

- Психодрама виступає як метод групової психотерапії, де використовується рольова гра. Під час неї створені умови для спонтанного висловлення підлітком почуттів, пов'язаних з його домашньою проблемою.

Цей підхід ускладнює переосмислення особистих труднощів і конфліктів, подолання неконструктивних моделей поведінки та реакцій на емоції, а також сприяє формуванню адекватних стратегій поведінки та іншого.

Метод дозволяє досягти особистісного зростання, подолати кризу, освоїти основні ролі в житті, коригувати життєвий сценарій, знаходити вихід з конфліктів, зменшувати симптоми та труднощі, а також досягати розв'язання численних життєвих проблем.

Психодрама може бути корисною для тих, хто має проблеми з низькою самооцінкою, ускладненнями у взаєминах з іншими людьми або важкістю подолання болю від втрати чи наслідків психічної травми.

Діяльність у психодраматичній групі ґрунтується на реальних та уявлених ситуаціях. Цей метод включає можливість поглиблення в минуле та подорожі у майбутнє, моделювання мрій.

Метод психодрами передбачає роботу з внутрішнім світом особистості в контексті невеликого соціального середовища, де використовується спонтанне програвання драматичних сцен, що опосередковано відтворюють реальність. Цей підхід може звільнити повний спектр актуальних ціннісних станів, дозволяючи особистості відчувати їх та вирішити їхні подальші розвиток. Даний метод дає можливість здійснити позитивні зміни в особистості людини та вплинути на її соціалізацію.

- Ігрова терапія є методом виправлення емоційних порушень такої поведінки у підлітків-неформалів, з використанням ігрового сценарію для їх залучення. Під час гри ми аналізуємо поведінку підлітка, отримуючи діагностичний матеріал, який дозволяє запропонувати гру та роль, спрямовану на усвідомлення негативних аспектів його поведінки або розвитку соціальних навичок, які можуть бути відсутніми або недостатньо розвинутими.

Під час ігротерапії підліток отримує важливий досвід вираження своїх емоцій у соціально прийнятих формах, використовуючи символічні канали.

Таким чином, обмеження, введені під час гри для підлітки, виявляються ключовою умовою для досягнення корекційного ефекту. В ігротерапії велике значення має використання технік формулювання заборон та обмежень у грі.

Даний метод діє як на рівні індивідуального консультування, так і в груповій формі. Основним критерієм переваги групової ігротерапії є наявність у підлітку соціальної потреби у спілкуванні. Визначення цієї соціальної потреби, що досягає успіху групової терапії, базується на аналізі історії кожного конкретного випадку.

Основні форми та види ігрової терапії включають ігротерапію в психоаналізі, ігротерапію, орієнтовану на потреби клієнта, відреагування, розвиток відносин, пісочну ігротерапію, а також ігрову терапію, яка використовує елементи мистецтва та казкотерапію.

- Сімейна психотерапія націлена на виправлення міжособистісних відносин між батьками та підлітками. У цьому процесі лікування основний акцент робиться на виявленні та усуває причини емоційних розладів у сім'ї.

- Арт-терапія - це метод взаємодії з психоемоційним і фізичним станом підлітка через форми різних мистецтв, таких як малювання, живопис, музика і т.д. Участь у різних художніх виданнях сприяє психологічному розслабленню, розвитку творчості та індивідуальності, а також покращує самопочуття підлітки. Серед ефективних методів впливу в психології, які використовують у групових взаємодіях, також варто відзначити соціально-психологічний тренінг.

Враховуючи завдання та індивідуальні можливості підлітків, ми класифікували ці тренінги на дві основні категорії:

- 1) тренінги, орієнтовані на набуття спеціальних навичок, наприклад вести ділові переговори;

- 2) тренінги, спрямовані на поглиблення досвіду аналізу ситуацій спілкування, наприклад вирішення конфліктів.

Ефективність цього підходу неможлива в передачі готових знань та методів підлітку, а в його самостійному формуванні шляхом активної участі в груповій взаємодії. [22]

В останні роки інноваційний підхід – арт-терапія набуває популярності, як ефективний інструмент профілактики та корекції негативних емоційних станів та відхилення у поведінці. Особливий акцент робиться на арт-терапії як засоби соціального лікування підлітків, спрямованому на зміну стереотипів поведінки через використання художніх творчих засобів. Ми погоджуємося з поглядом Л. Савич, «Сучасні дослідження свідчать, що арттерапія ефективна як соціальної адаптації. Арттерапія, здатна діагностувати стан особистості, сприяє лікуванню та викликає глибоке позитивне «відчуття себе», яке посилюється як «щастя» завдяки задоволенню основної потреби людини - потреби у самореалізації. У багатьох випадках арттерапія виконує роль психологічної профілактики, сприяє соціалізації та особистісному розвитку.

Необхідно відзначити, що у сфері арт-педагогіки використовує образотворче мистецтво, де підліток може виразити свої емоційні стани, настрої та мрії. Варто отримати, що в художніх сесіях доцільним є використання музичного супроводу, який може регулювати настрої та покращувати самопочуття. Важливо відзначити, що в цьому контексті широко застосовуються музика, танці, театралізація, створення казок, вишивання та інші творчі форми. Такий комплексний або мультимедійний підхід, що по такому різному види мистецтва, є розповсюдженим у практиці арт-терапії.

Для окремих проблемних підлітків особливо цінними можуть бути групові арт-терапевтичні сесії. Ці поняття дають можливість розвивати комунікативні та соціальні навички, вчитися новим ролям, порівнювати свої досягнення і спостерігати за успіхами інших, що сприяє підвищенню самооцінки та зміцненню особистої ідентичності. Крім того, ці поняття сприяють розвитку навичок прийняття самостійних рішень. Таким чином, за

час випуску «арт-терапія інтегрувала досягнення психологічної науки та практики, теоретичної концепції та методів різних напрямків психотерапії, досвіду і техніки образотворчого мистецтва, музики, хореографії, літератури, педагогічних методів, ідей теорії культури, соціології та інших наук». [16]

На сучасному етапі вона продовжує динамічний розвиток, інтегруючись з новими практичними галузями та збагачуючись ідеями завдяки співпраці з широкими науковими дисциплінами. [23]

Також значущу роль у процесах соціалізації співають соціологічні методи. Наприклад, наприклад, що є одним з емпіричних методів дослідження, включає збірку інформації про поведінку конкретного підлітка в неформальному молодіжному об'єднанні. Опитування, у свою чергу, надає нам виявлення про суб'єктивний світ підлітків, їх уподобання, судження, мотивацію участі щодо неформальних молодіжних об'єднань та їхню діяльність. Важливим соціологічним методом у взаємодії з підлітками в неформальних молодіжних об'єднаннях є метод фокус-групи - це групове інтерв'ю, яке відбувається у всій груповій дискусії та має на меті здобути від учасників неформальних молодіжних об'єднань «суб'єктивну інформацію» про їхнє сприйняття певних суспільних подій та явищ. [4]

У вивченому процесі соціалізації також використовується анкетування як форма опитування, яка вимагає отримання інформації через листи-відповіді від підлітків-неформалів на представлений перелік запитань.

Аналіз документів виступає як один із ключових методів для отримання конкретного розуміння соціальної ситуації, ґрунтуючись на вмісті різних документів та матеріалів засобів масової інформації.

Цей метод можна використовувати як додатковий для уточнення або підтвердження результатів опитувань та спостережень.

У дослідженні процесу соціалізації підлітків ефективним виявився метод "рівний-рівному". Це спосіб передачі достовірної інформації шляхом довірчого спілкування між ровесниками, яке відбувається в рамках

організованих заходів (акцій, тренінгів) та неформальної соціальної роботи (спонтанного спілкування).

Доцільним для вирішення проблеми є використання нового методу – соціальної вуличної роботи, мета якої покращує становище та забезпечення фізичного і психічного благополуччя дітей і молоді шляхом створення умов для задоволення їхніх життєво важливих потреб та стимулювання їх до встановлення відносин з дорослими, які піклуються про них та можуть надати допомогу в організації цікавого дозвілля. Проте, на практиці, важко замінити цей метод, після інсталяції довірливих відносин з кризовими категоріями дітей і молоді, які проводять один час на вулиці і потребують допомоги соціального педагога, не завжди виявляється можливим.

Підліток виступає активним учасником соціалізації, його соціальна активність направлена на усвідомлення нових стандартів поведінки та власної трансформації. Таким чином, найбільш успішний розвиток підлітка спостерігається в умовах діяльності, яка є соціально значущою та цікавою для нього, зокрема, у сфері дозвілля.

Серед факторів, які сприяють активізації процесу соціалізації підлітків, важливе значення приділяється соціокультурній сфері дозвілля. Історичний досвід розвитку суспільства переконливо підтверджує ростучу роль культурного дозвілля у духовній інтеграції особистості в соціум, в процесі соціалізації та культурної адаптації, а також в утвердженні суспільних зв'язків між людьми.

Для впливу на соціалізацію підлітків у сфері культурно-дозвіллевої діяльності використовується різноманітний арсенал специфічних прийомів та форм виховного впливу. Вплив на соціалізацію підлітків у сфері культурно-дозвіллевої діяльності здійснюється за допомогою різноманітних специфічних методів та форм виховного впливу. Ці підходи ґрунтуються на соціальному досвіді учнів та акцентують увагу на творчому мисленні, сприяють взаємодії шляхом спільного та аргументованого спілкування між учнями та педагогом. Досвід показує, що найбільш ефективними методами

для стимулювання та мотивації зацікавленості у громадській, суспільно-корисній діяльності є диспути, рольові ігри, використання реальних ситуацій та створення сценаріїв, що викликають пізнавальний інтерес.

Сучасний підхід до організації вільного часу підлітків передбачає розширення їхніх інтересів у сферах художньої творчості та спорту, а також надання їм правової освіти та формування високого рівня правової культури. Усвідомлення майбутніми громадянами наслідків їхніх дій стосується їхньої особистісної поведінки. Для деяких це є глибокими переконаннями та внутрішньою потребою діяти згідно з вимогами правових норм, у той час як для інших це стосується виконання правових норм під впливом зовнішнього примусу. Організаційно-виховна діяльність має сприяти формуванню у підлітків громадянської свідомості, допомагати усвідомлювати позитивні звички та традиції, сприяти розвитку гуманістично налаштованої особистості, яка поважає власну гідність, розуміє цінність свободи і відповідальності, поважає права та свободи людини та вміє їх захищати.

Соціально-культурна діяльність характеризується цілеспрямованістю, оскільки вона виражає активність, спрямовану на досягнення усвідомленої мети.

Використання цих підходів сприяє активному розвитку підлітки, його самовизначеності та самоствердженню у вільному середовищі, сприяє позитивному впливу різноманітних дорослих та ровесників, організовує цікавий та корисний вільний час, а також підтримує та утверджує виховні функції різних інститутів соціалізації.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначено основні фактори позитивного впливу на формування особистісного підлітка. Зайняття підлітка структурованою дозвілевою діяльністю:

- Швидше проявляється самопізнання:

Заохочують швидкий розвиток загальної усвідомленості про себе через різнобічне самопізнання власних відмінностей у порівнянні з іншими.

- Активізує розвиток суб'єктності та соціальної дорослості:

Сприяє візуалізації на передній план розвитку індивідуальності та соціальної зла через стимулювання самостійності, цілеспрямованості та активності.

- Сприяє засвоєнню позитивного соціального досвіду:

Допомагає підліткам освоїти позитивний соціальний досвід, який є передумовою розвитку важливих життєвих якостей.

- Організовує вільний час та спілкування:

Створює можливості для активного проведення вільного часу та розвитку сфери спілкування підлітків, відволікаючи їх від негативних впливів на вулицях та допомагаючи виявляти індивідуальність у соціально схвалений спосіб.

У наш час зростання уваги до проблем вільного часу та дозвілля, що пояснюється, передусім, підвищує їх значення в житті і суспільстві. Дозвілля розглядається як важливий соціальний аспект і ключовий елемент всебічного розвитку людини, враховуючи її потреби, інтереси та нахили. Його вагомість розширюється в контексті розвитку та ускладнення виробничо-технічних умов праці, що ставить перед сучасною людиною вимоги адаптуватися до них і забезпечувати високу ефективність праці. Це означає значення вільного часу та дозвілля як основних чинників для забезпечення відтворення робочої сили. [8]

На шляху особистісного росту та розвитку, індивід зіштовхується з різноманітними завданнями, що визначаються суспільними вимогами та власними устремленнями. Важливо враховувати, що процес формування особистості тісно пов'язаний із соціокультурним контекстом та внутрішнім дозріванням. Зокрема, розвиткові завдання включають у себе отримання тих якостей, які стають визначальними для індивіда, узгоджуючи його із суспільством. Ми розділяємо погляд Р. Хевігхерста, що цей аспект розвитку є значущим, оскільки залежить від моральних та культурних цінностей оточуючого середовища.

У підлітковому віці перед особистістю стоїть важливе завдання виконання восьми ключових аспектів розвитку:

В підлітковому віці перед особистістю стоїть важливе завдання вирішення восьми ключових аспектів розвитку:

- Прийняття власної зовнішності та вміння володіти тілом.
- Формування нових, більш зрілих взаємин з однолітками обох статей.
- Прийняття чоловічої або жіночої соціально-сексуальної ролі.
- Набуття самостійності від батьків та інших дорослих
- Підготовка до трудової діяльності з метою економічної незалежності.
- Поява мотивів нести соціальну відповідальність та розвиток етичної поведінки.

•Набуття системи індивідуальних цінностей та моральних принципів для орієнтації у власному житті.

•Самовизначення у міжособистісних взаєминах та у ставленні до релігії і власної ідеології, як системи загальнолюдських цінностей.

Процес формування особистості підлітка відбувається в умовах взаємодії з різноманітними соціальними факторами, такими як міжособистісні зв'язки, суспільні інституції та засоби масової комунікації. Чи то свідомо, чи несвідомо, молода особистість асимілює тенденції сучасної епохи і вбирає в себе особливості загального сприйняття та розуміння життя, що існують на ню мить.

Висновки до розділу

Соціальний педагог у роботі з підлітками виконує одну з основних ролей у системі охорони фізичного і психічного здоров'я молодих громадян України. Її завданням є створення оптимальних соціально-психологічних умов для розвитку особистості. Ця функція соціального педагога набуває особливої важливості в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні.

Провівши глибокий аналіз теоретичних досліджень у галузі соціально-педагогічних наук вченими, що на сучасному етапі проблема воєнного стану набуває все більшої уваги та актуальності. Дослідження вказують на те, що воєнний стан не тільки впливає на безпеку та стабільність суспільства, але і має серйозний вплив на психосоціальний стан особистостей, зокрема, на дітей та підлітків.

З цього аналізу випливає, що в напрямі дослідження і практичної діяльності в галузі соціально-педагогічної роботи є розробка та впровадження ефективних стратегій підтримки та адаптації дітей та підлітків під час воєнного стану. Це також передбачає вивчення впливу воєнних умов на соціальні відносини, формування та підтримку соціальних навичок, а також сприяння розвитку психологічної стійкості серед цієї вразливої групи населення.

У нашому дослідженні ми розділяємо погляди Т.Ф. Алексеєнко, соціально-педагогічна діяльність може бути використана як засіб надання позитивної підтримки особистості в процесі соціалізації.

Враховуючи агентів соціалізації, які включають сім'ю, освітні заклади, різноманітні групи ровесників і мас-медіа, соціально-педагогічна діяльність може взаємодіяти з кожним із цих агентів для сприяння позитивній соціалізації особистості під час воєнного стану.

Використання соціальними педагогами різноманітних методів та стратегій у відношенні до дітей старшого підліткового віку під час воєнного стану в рамках загальноосвітніх закладів є запобіжною соціально-педагогічною роботою. Впровадження таких стратегій дозволяє передбачити та уникнути виникнення різноманітних аномалій, будь то моральні, соціальні чи психологічні відхилення.

Підлітки, які пережили травматичний досвід або перебувають у стані хронічного стресу, часто відчують безпомічність та відчуття втрати контролю. Головною метою соціально-педагогічної роботи з підлітками під час воєнного стану є навчання їх ефективно впоратися з тривожністю,

стресом та контролювати свої емоції та дії. Ключовим фактором успішності соціально-педагогічних заходів у шкільному середовищі є систематичність їх впровадження.

Загальною вимогою до організації ефективної соціально-педагогічної роботи з підлітками в період воєнного стану в освітніх закладах є систематичний та комплексний підхід. Сюди входить:

- Розробка програм та методик, спрямованих на індивідуальні потреби підлітків у воєнний період, враховуючи їх емоційні та психологічні особливості.

- Співпраця з батьками та педагогічним колективом для створення єдиної підтримуючої спільноти, яка сприяє активному розвитку підлітків.

- Організація систематичних тренінгів та консультацій для підлітків щодо ефективних стратегій управління стресом та підтримки психічного здоров'я.

- Формування атмосфери довіри та безпеки в навчальних закладах, що сприяє психосоціальному розвитку підлітків.

- Систематичний моніторинг ефективності проведених заходів та адаптації стратегій відповідно до змін у психосоціальному стані підлітків та освітньому середовищі.

Виходячи із нашого дослідження, забезпечення цих аспектів дозволить зробити соціально-педагогічну роботу дієвим інструментом у формуванні позитивних психічних стратегій у підлітків. Отже, соціалізація підлітків є складним процесом, на який впливає цілий комплекс чинників: сім'я, школа, групи однолітків, засоби масової інформації, суспільні інститути тощо. Взаємодія цих факторів може мати як позитивний, так і негативний характер. Наприклад, конфлікт цінностей батьків та однолітків часто ускладнює соціалізацію.

У старшому підлітковому віці (14-16 років) посилюється вплив групи однолітків як агента соціалізації. Відбувається емансипація від батьків,

підлітки орієнтуються на думку ровесників. Це може призвести до конфліктів у сім'ї та ускладнювати процес соціалізації.

Ключовими завданнями розвитку в підлітковому віці є: формування ідентичності, гендерної ролі; набуття економічної незалежності; вироблення системи цінностей і моральних принципів. Успішна соціалізація залежить від рішення цих завдань.

Для підтримки позитивної соціалізації підлітків ефективні різноманітні соціально-педагогічні технології: тренінги спілкування, психодрама, арт-терапія, ігротерапія тощо. Вони допомагають виробляти соціальні навички, подолати проблеми.

Важливу роль у соціалізації підлітків займає організація їх дозвілля, залучення до позитивних видів діяльності (спорт, мистецтво, творчість). Це зменшує вплив негативних чинників, сприяє особливому зростанню.

Для успішної соціалізації підлітків потрібен комплексний багатофакторний підхід з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей. Важливо забезпечити взаємодію всіх агентів соціалізації та створити сприятливі умови для розвитку підлітків.

РОЗДІЛ II ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Опис емпіричного дослідження щодо рівня розвитку соціалізації старших підлітків, аналіз та інтерпретація отриманих даних в ході експериментальної роботи.

Результати теоретичного аналізу проблеми соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку в освітньому середовищі, визначення змісту та особливостей ефективних соціально-педагогічних заходів у цьому контексті, створюють достатній науковий фундамент для подальших експериментальних досліджень.

Визначені та проаналізовані аспекти в теоретичному плані стали основою для проведення експериментального дослідження ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку. Це дослідження може включати аналіз впровадження конкретних програм, методик або інноваційних підходів, спрямованих на покращення соціальних навичок та підтримку позитивної взаємодії в шкільному оточенні.

Відповідно до поставлених дослідницьких завдань з форм та методів супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку нами була проведена діагностична робота. Для експериментального дослідження нами був обраний заклад загальної середньої освіти I-III ступенів ліцей №2 смт. Козова, Тернопільської області. Методом експериментальної роботи стало вивчення рівня соціалізації та рівня адаптивності підлітків до агресивної поведінки. Дослідження охопило 20 учнів 9-11 класів ліцею. Обрана кількість учасників вважається достатньою для проведення роботи та визначення визначених діагностичних аспектів.

Важливо зазначити, що належно підготовлена діагностика, що включає в себе підібраний та впроваджений інструментарій, є ключовим

етапом для досягнення успішного впровадження форм та методів у супроводі соціалізації дітей старшого підліткового віку. Адекватно проведена діагностика дозволяє лише отримати об'єктивні дані про рівень соціалізації та рівень розвитку емоційності підлітків до агресивної поведінки, але й потреби програми та особливості кожного учасника дослідження.

Цей підхід, за умови якісної реалізації, сприятиме подальшому успішному впровадженню форм та методів соціально-педагогічного супроводу соціалізації з дітьми старшого підліткового віку. Отримані під час діагностики результати стануть надійною основою для розробки індивідуальних підходів та програм, спрямованих на покращення соціалізації та зменшення відхилень до агресивної поведінки серед підлітків.

У дослідженні нами були використані такі методики: Методика визначення особистісної адаптованості школярів (А. В. Фурман), Методика дослідження соціальної адаптованості, Тест шкільної тривожності Філіпса.

Методика визначення особистісної адаптованості школярів (А.В.Фурман) надає можливість проаналізувати ставлення дитини до різних сфер життя - школи, сім'ї, однолітків, самого себе. На основі цього аналізу можна виділити адаптовані, неадаптовані та дезадаптовані підлітків. Це дозволяє розробити індивідуальні та групові програми психолого-педагогічної підтримки для покращення адаптації та комфортного перебування дитини в соціумі.

Методика дослідження соціальної адаптованості дозволяє нам визначити рівень соціальної адаптованості старших підлітків.

Тест шкільної тривожності Філіпса дозволяє нам отримати дані про рівень тривожності дітей старшого підліткового віку та виявити чинники тривожності, які викликають тривогу учнів.

Методика визначення особистісної адаптованості школярів (А.В.Фурман) (Додаток А).

Шляхом застосування анкети з 15 питань для дослідження внутрішнього та зовнішнього світу підлітка, яка розділена на 4 сфери («Навчальний заклад», «Сім'я», «Вулиця», «Власне Я»), створюється унікальна можливість для

самооцінки та визначення особистого ставлення до оточуючих та себе самого. Кожна сфера включає ключові компоненти, такі як одногрупники, друзі, родина та вчителі, що надає зв'язок між підлітком та його внутрішнім середовищем.

Дана анкета покликана не тільки виміряти відношення підлітки до різних аспектів життя, а й служити інструментом для програмування рівня адаптованості підлітки до оточення та визначення гармонійності у відносинах. Систематичне вивчення цих аспектів дає можливість збирати цінні дані щодо динаміки змін у підлітковому сприйнятті навколишнього світу, які, у свою чергу, можуть бути використані для розробки ефективних програм соціальної підтримки та розвитку особистості.

У дослідженні, учням старшого підліткового віку було запропоновано заповнити бланк, де вони вказали особисті дані та поставили відмітки «+» або «-» навпроти запитань, враховуючи важливість людей, подій, занять та організацій у їхньому житті. Після підсумовування позитивних та негативних оцінок визначався кінцевий результат за таблицею класифікації показників особистісної адаптованості учнів.

Обробка результатів ведеться за трьома рівнями, згідно з таблицею класифікації показників особистісної адаптованості учнів (**Додаток Б**).

Після обробки даних проведеного тестування серед респондентів було отримано такі результати соціально-психологічної адаптації

- 1 Адаптовані респонденти – 7 підлітків (35%);
- 2 Неадаптовані респонденти – 9 підлітків (45%);
- 3 Дезадаптовані респонденти – 4 підлітків (20%).

За результатами опитування вищенаведені види соціально – психологічної адаптації поділяються на рівні функціонування особистісної адаптації.

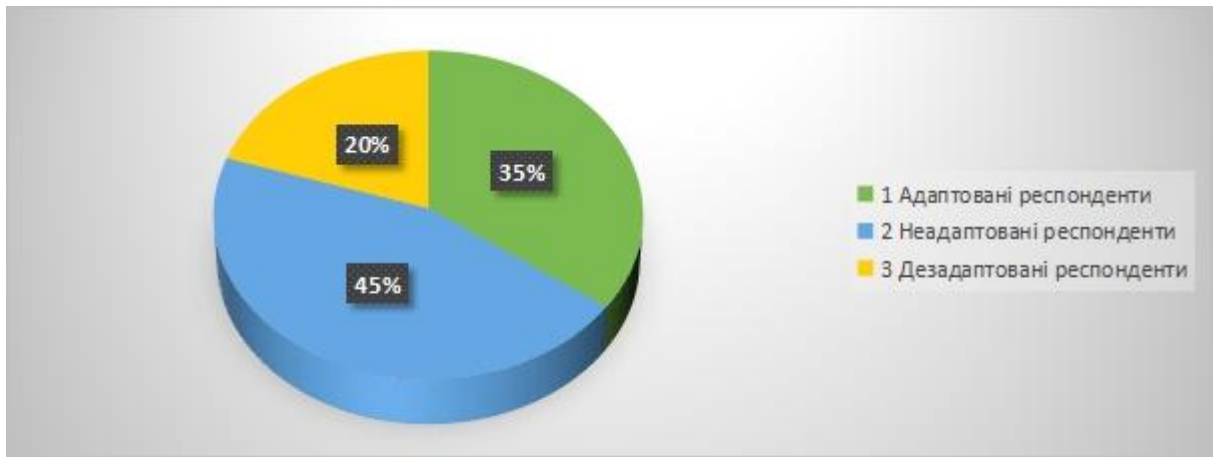

Рисунок.2.1.1. Результати діагностики рівня соціально-психологічної адаптації дітей старшого підліткового віку

Згідно анкетування, респонденти показали такі результати по рівнях соціально-психологічної адаптації (Рис. 2.1.2):

Адаптовані респонденти:	Неадаптовані респонденти:	Дезадаптовані респонденти:
-високий рівень (1 учень);	-неочевидний рівень (6 учнів);	-ситуативний рівень (2 учнів);
-середній рівень (1 учень)	-очевидний рівень (3 учнів).	-стійкий очевидний рівень (2 учнів);
-низький рівень (5 учнів).		-критичний рівень (0 учнів);
		-супер-критичний (0 учнів).

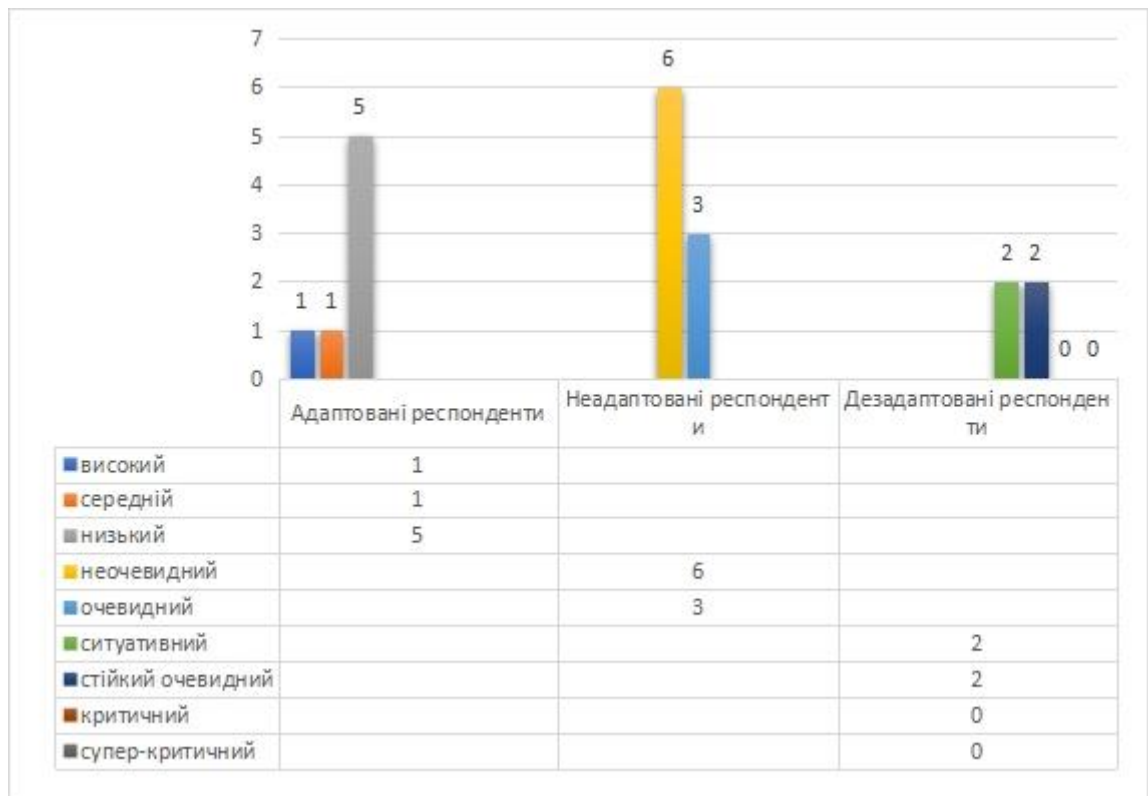

Рис. 2.1.2. Результати за методикою: Рівень соціально-психологічної адаптації дітей старшого підліткового віку

Проведене дослідження серед старшокласників ліцею №2 смт Козова за "Методикою визначення особистісної адаптованості учнів" (А. В. Фурман), показало високий рівень неадаптованих респондентів (45%) та значну кількість дезадаптованих (20%).

Ці результати нам тільки підтвердили негативний вплив сучасних подій воєнного стану на соціалізацію та адаптацію підлітка. Діти переживають емоційну тривогу, роздратування, страх та нерішучість, що свідчать про їхню дезорієнтацію в соціальному середовищі.

Високий відсоток неадаптованих підлітків викликає труднощі у встановлених зв'язках з навколишнім світом, що ускладнює їх адаптацію. Такі підлітки виявляють емоційні переживання тривожного характеру, не виявляють ініціативи у спілкуванні та мають труднощі у навчальній діяльності.

З іншого боку, існує група підлітків (35%), які успішно долають емоційні труднощі та повністю адаптовані в соціальному середовищі. Вони

вирізняються високою активністю, успішністю та стійкою мотивацією до навчання. Робота з цією групою підлітків може бути спрямована на підтримку їх позитивної адаптації та розвиток їхнього психосоціального щастя.

Враховуючи отримані результати, можна зробити висновок, що емоційний стан підлітків у зоні воєнних дій значно впливає на їхню соціальну адаптацію. Розробка та впровадження програми психосоціальної підтримки неадаптованих та дезадаптованих підлітків може допомогти покращити їхню психічну стійкість та соціальну адаптацію. Важливо виконати індивідуальні особливості та потреби кожного підлітка для успішної реабілітації та підтримки в умовах важкої соціальної ситуації.

Отже, дана методика надає глибокий інсайт у внутрішньому та зовнішньому світі підлітків, що є метою розробки реалізації ефективних стратегій соціальної підтримки та розвитку особистості в цьому важливому періоді їхнього життя.

Також, було проведено дослідження для діагностики стану соціальної адаптованості підлітків та отримання результатів для порівняння нами була використана «Методика дослідження соціальної адаптованості» (**Додаток В**)

Ця методика містить у собі 25 тверджень, які призначена для виявлення рівня адаптованості підлітків. Результати методики формуються у таких шкалах: «висока адаптованість», «середня», «низька», «соціальна адаптованість дуже низька».

У рамках проведеного дослідження учасникам було подано анкету для висловлення своєї позитивної чи негативної оцінки стосовно конкретних тверджень. Для відміток учасники повинні використовувати символи «+» або «-». Кількість позначень "+" визначення рівня соціальної адаптованості. Після обробки цих відміток проводилося підсумовування позитивних та негативних оцінок, що служило основою для визначення кінцевого результату, згідно з таблицею рівнів адаптованості підлітків.

Інтерпретація результатів:

1-3 «+» - висока адаптованість;

4-10 «+» - середня адаптованість;

11-20 «+» - низька адаптованість;

21-25 "+" - дуже низька адаптованість, можливість невпевненості у собі та внутрішніх конфліктах.

Актуальність методики:

- Простота та швидкість використання: Методика є легкою у використанні та не вимагає великої кількості часу для заповнення.

- Об'єктивність: використання конкретних позначок "+" та "-" дозволяє знизити суб'єктивність в оцінці та отримати більш об'єктивний результат.

- Аналіз різних аспектів: завдяки різноманітним підтвердженням, методика оцінює аспекти соціальної адаптації, включаючи емоційний стан, відносини з іншими та загальний рівень стресу.

- Доступність для різних вікових груп: Ця методика може бути використана для оцінки соціальної адаптованості учасників різного віку, що робить її універсальною.

Враховуючи ці переваги, методика має актуальне застосування в дослідженнях, освітніх програмах, психологічній практиці для оцінки та підтримки соціальної адаптації в різних групах населення.

Отримані результати дослідження 20-ти респондентів старшого підліткового віку показали нам такі дані:

2 учнів - висока адаптованість;

8 учнів - середня адаптованість;

8 учнів - низька адаптованість;

2 учнів - дуже низька адаптованість, можливість невпевненості у собі та внутрішніх конфліктах.

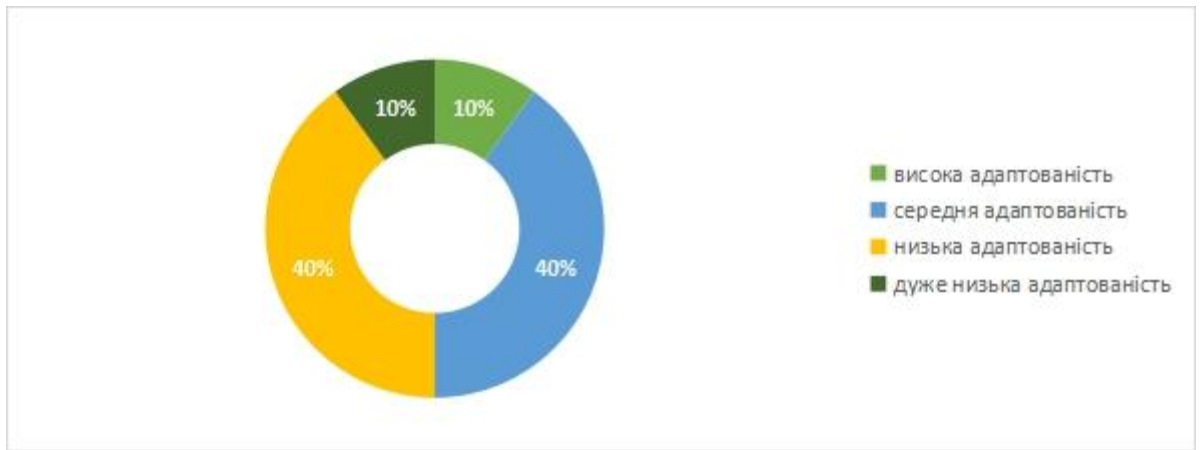

Рис.2.1.3. Результати діагностики рівня соціальної адаптованості дітей старшого підліткового віку

Отримані результати дослідження, проведеного за допомогою "Методики дослідження соціальної адаптованості", дають висновки щодо рівня адаптованості дітей старшого підліткового віку.

1. Низький рівень адаптованості:

Більшість респондентів (40%) демонструє низький рівень адаптованості. Це можна вказати на те, що соціальна адаптація у цій групі підлітків потребує уваги та підтримки. Можливо, їм важко встановлювати взаємини та адаптуватися до змін у соціальному середовищі.

2. Середня адаптованість:

Середня адаптованість виявлена у 40% респондентів. Це відомо про те, що частина підлітків має середній рівень соціальної адаптованості. Їхні взаємодія та взаємодія в соціальному середовищі, ймовірно, відбуваються без значних труднощів, але можуть вимагати деякої підтримки та розвитку.

3. Високий рівень адаптованості та дуже низький рівень адаптованості:

Великим висновком є те, що лише 10% респондентів мали високий рівень адаптованості. З іншого боку, також 10% показали дуже низький рівень адаптованості, що дозволяє про можливість невпевненості у собі та внутрішніх конфліктах.

Загальний контекст результатів вказує на важливість надання уваги та підтримки старшим підлітком у розвитку їх соціальної адаптації. Такі

висновки можуть бути використані для розробки інтервенцій та програм, спрямованих на покращення соціальних навичок та психосоціального щастя підлітків.

Результати дослідження вказують на потребу подальших досліджень для розуміння факторів, які впливають на соціальну адаптованість підлітків. Аналіз глибинних причин та можливості вдосконалення психосоціальної підтримки можуть бути корисними напрямками для подальших досліджень.

В цілому отримані результати можуть служити основою для розробки індивідуальних підходів та програм, спрямованих на покращення соціальної адаптованості підлітків та підвищення їхнього щастя.

Завершальним етапом діагностики нами була обрана та проведена методика - Тест шкільної тривожності Філіпса. **(Додаток Г).**

Дослідження шкільної тривожності у підлітків за допомогою тесту Філіпса є важливим інструментом для виявлення психологічних проблем та особливостей, пов'язаних зі шкільним життям. Методика включає 58 запитань, на які можна відповісти лише "так" або "ні".

Основна мета тесту - визначення шкільної тривожності, яка може виникати внаслідок різних факторів, таких як відносини з однокласниками, страх перед невдачами та бойове засудження. Аналіз результатів тесту дозволяє глибше діагностувати не тільки загальну тривожність, а й фактори, такі як соціальний стрес, фрустрація демонструє успіх, страх виникнення своїх думок та інші.

Результати тесту можуть бути використані для розробки індивідуальних стратегій підтримки та покращення психологічного щастя підлітків у шкільному середовищі. Аналіз конкретних відповідей на питання дозволяє виявити особливості тривожності, такі як страх перед соціальним стресом, фрустрація відсутністю успіху, боязнь вираженості своїх думок та інші аспекти.

Отже, тест Філіпса створюється інструментом, який при правильному використанні може надати детальну інформацію про психічний стан підлітків,

що є меншим для розуміння їх емоційного благополуччя та ефективної розробки програми психологічної підтримки.

Отримані дані проведеної діагностики висвітлені на рис. 2.1.3.

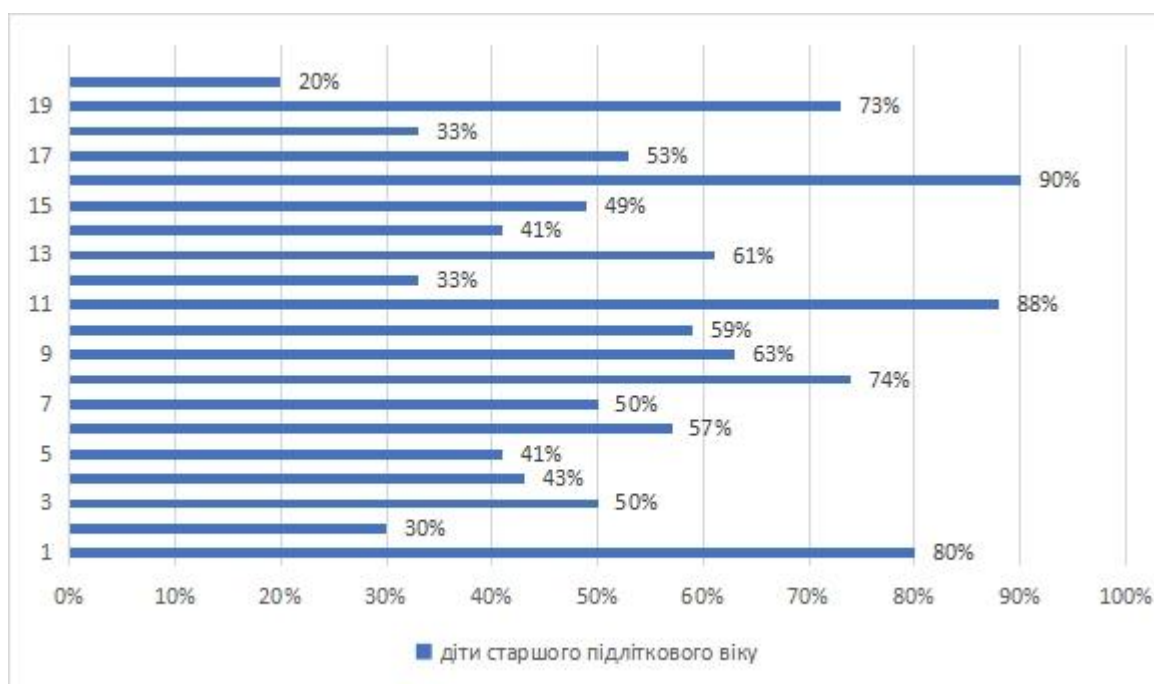

Рис. 2.1.4. Результати за методикою тривожності Філіпса

На основі проведеного дослідження тривожності серед учнів старшого підліткового віку можна зробити декілька важливих висновків:

- Приблизно 60% учнів мають підвищений рівень тривожності (загальна кількість розбіжностей понад 50%).
- Приблизно 30% учнів визнані особами з високим рівнем тривожності (понад 75% розбіжностей).

Підлітки з високим рівнем тривожності, потребують особливої уваги та підтримки, високий рівень тривожності, може вплинути на їхній навчальний процес, соціальні відносини та загальне психічне благополуччя.

Також важливо відзначити, що обрана методика має перевагу, оскільки надає можливість більш глибоко та детальніше діагностувати не лише загальний рівень тривожності учнів у шкільному середовищі, але й виявляти конкретні фактори, які впливають на їхній емоційний стан та адаптацію.

Під час аналізу всіх збігів за кожним із 8 чинників тривожності важливо виявити основні області, які викликають тривогу учнів.

Характеристика синдромів:

- Емоційний стан тривоги в шкільному середовищі. Загальний душевний стан учнів у школі, що виникає внаслідок різних взаємодій зі шкільним середовищем.

- Емоційний стрес. Емоційний стан учня, що виникає внаслідок соціального стресу та впливає на його взаємодію з однолітками.

- Передбачення неможливості досягти високих результатів. Негативний емоційний стан, який заважає розвитку потреб у досягненні успіху та досягнення високих результатів учнем.

- Боязнь до самовираження. Емоційний дискомфорт при виявленні себе, виражені власних думок та демонстрації власних навичок.

- Тривога перед ситуаціями оцінки знань. Негативне емоційне реагування та тривога під час публічної перевірки знань, досягнень та можливостей.

- Боязнь не відповідати очікуванням оточуючих. Страх невідповідності очікуванням інших - усвідомлення важливості оцінки своїх досягнень оточуючими.

- Обмежений фізіологічний опір до стресових ситуацій.

- Тривога у взаємодії з вчителями.

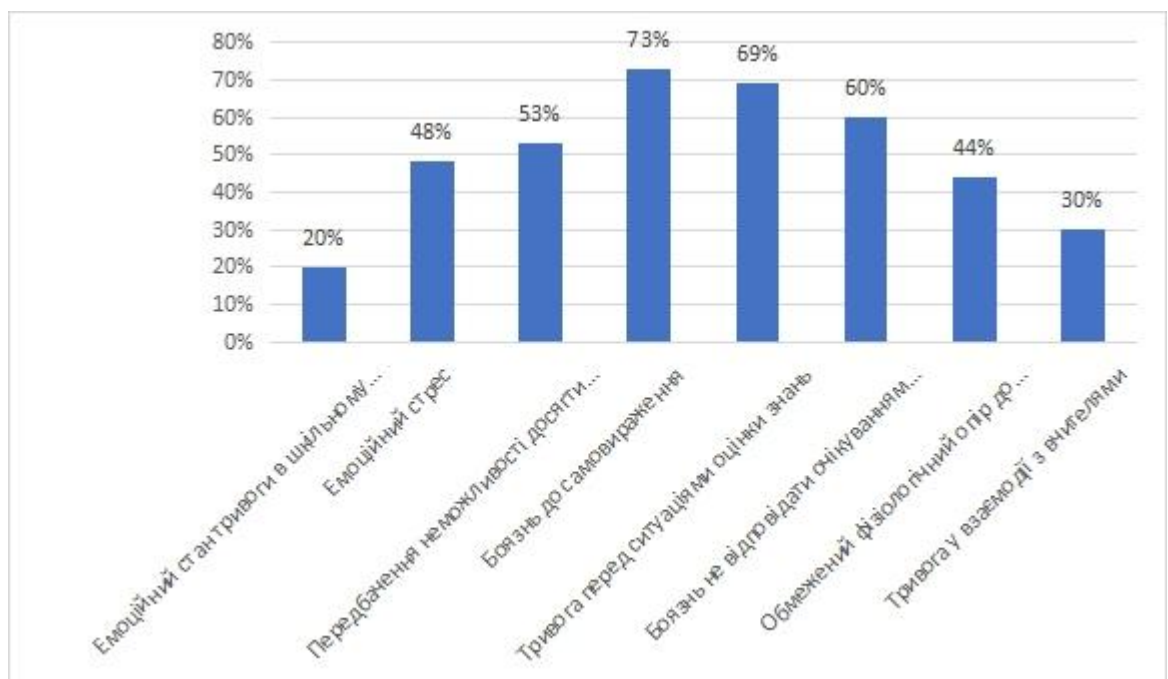

Рис. 2.1.5. Результати чинників тривожності дітей старшого підліткового віку

Отримані результати вказують на високий рівень тривожності серед старших підлітків у шкільному середовищі. Більшість учнів мали підвищений рівень тривожності, особливо в аспектах самовираження, ситуацій оцінки знань і невідповідності очікуванням оточуючих.

Синдроми, такі як емоційний стрес, що забезпечують неможливість досягнення учнями високих результатів та боязнь перед самовираженням, займають важливе місце у формуванні емоційного стану. Це може вплинути на їхню здатність до успішного навчання та ефективної взаємодії з оточуючими.

Дослідження також вказує на необхідність розробки та впровадження психологічних стратегій, що підтримуються для учнів з високим рівнем тривожності. Розвиток навичок самовираження, стресостійкості та позитивних стратегій взаємодії з вчителями може сприяти покращенню психологічного благополуччя учнів та підвищенню їхньої успішності в школі.

Щоб підлітки могли досягти більших успіхів у навчанні та в житті загалом, соціальні педагоги повинні виявляти ті, у кого є подібні проблеми. Після виявлення таких дітей, проведення досліджень та надання їм підтримки може допомогти їм подолати ці труднощі. Наш досвід у роботі з підлітками із подібними проблемами дозволяє нам активно сприяти їхньому зростанню впевненості.

Отже, виходячи з результатів проведеного дослідження, встановлено, що існує важлива потреба у впровадженні соціально-педагогічної програми соціалізації старших підлітків у ЗЗСО I-III ступенів ліцею №2 смт. Крзова, Тернопільська область. Мета цієї програми – підвищення ефективності соціально-педагогічного супровідного процесу у соціалізації старших підлітків та викладення їм нових стратегій для подолання тривожності та стресу.

Програма включатиме інноваційні методи взаємодії, вдосконалені соціально-психологічні техніки та соціально-педагогічні підходи, спрямовані на створення сприятливого середовища для соціальної адаптації підлітків. Розробка виду та впровадження такої програми може бути ефективним кроком у покращенні психологічного клімату в школі, сприяти зниженню рівня тривожності учнів серед та підтримувати їх успішність у навчанні та соціальній взаємодії.

2.2. Програма соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку

Оцінка отриманих результатів практичного дослідження підкреслила актуальність розробки програми, що включатиме в себе інноваційні методи взаємодії, вдосконалені психологічні техніки та педагогічні підходи, спрямовані на створення сприятливого середовища для соціальної адаптації підлітків.

Аналіз даних емпіричного дослідження визначив необхідність розробки програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку у ліцеї №2 смт Козова.

Мета програми: соціально-педагогічний супровід соціалізації дітей старшого підліткового віку в умовах закладу загальної середньої освіти №2 смт Козова, Тернопільської області. Полягає у сприянні комплексному розвитку особистості учасників, формуванні ключових соціальних навичок, вихованні відповідального ставлення до себе та інших у спільному житті та сприянні успішній соціалізації в суспільстві.

Завдання програми:

- Формування соціальних навичок: Розвиток навичок ефективної комунікації, співпраці, взаєморозуміння та вміння вирішувати конфлікти.

- Створення умов для безпечного оточення: Надання знань щодо виявлення та запобігання насильству, формування навичок безпечної поведінки.

- Розвиток емоційної та психічної стійкості: Виховання навичок управління стресом, агресією та негативними емоціями.

- Саморозвиток та підвищення самооцінки: Підтримка процесу самовизначення, збільшення впевненості у власних можливостях та позитивне ставлення до себе.

- Формування навичок конструктивного спілкування: Розвиток асертивних навичок, вміння виражати власну думку та встановлювати взаєморозуміння з іншими.

- Підготовка до подальшого життя в суспільстві: Підтримка розвитку навичок та здібностей, необхідних для успішної адаптації у дорослому житті та соціально-професійній сфері.

- Стимулювання позитивних взаємодій: Створення атмосфери взаєморозуміння, толерантності, допомоги та співпраці у групі.

Ці завдання спрямовані на підтримку та сприяння здоровому соціальному та психологічному розвитку учасників програми в їхньому старшому підлітковому віці.

Програма розрахована на проведення 10 занять, кожне із занять розраховане на 1 годину за тривалістю. Заняття будуть проводитись двічі на тиждень. Програма спрямована на роботу у групі, враховуючи особливості вікової категорії.

Загальна тривалість програми становить 10 годин.

Очікувані результати від програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку можуть бути різноманітними, оскільки орієнтуються на комплексний розвиток особистості та формування важливих навичок для життя. Деякі з очікуваних результатів можуть включати:

1. Формування соціальних навичок: Учні набудуть навичок ефективної взаємодії та комунікації, навчатися вирішувати конфлікти, розуміти власні емоції та вміти виражати їх конструктивно.

2. Розуміння безпеки та особистих границь: Учасники програми отримують знання про різні форми насильства та їх наслідки, встановлять особисті границі та навчатися, як їх захищати.

3. Навички управління стресом та агресією: Учні зможуть відчувати більшу впевненість у вирішенні проблемних ситуацій, знизити рівень стресу та навчитися виражати свої емоції безпечними способами.

4. Підвищення самооцінки: Учні розвинуть більш позитивне ставлення до себе, зможуть більше розуміти свої потреби, вмітимуть визначати власні цілі та шляхи досягнення.

5. Розвиток навичок ефективного спілкування: Учні вдосконалять навички асертивного спілкування, вмітимуть відстоювати свої погляди та думки, але при цьому розумітимуть інших людей.

6. Формування позитивної самоідентифікації: Учні відчуватимуть більшу впевненість у собі, розвинуть навички самоаналізу та приймання себе такими, які вони є.

Ці результати спрямовані на формування позитивного психосоціального розвитку учасників програми, сприяючи їхньому здоров'ю, самоповазі та готовності до подальшого життя в суспільстві.

Запропонована програма, спрямована на розвиток особистісних якостей, самосвідомості, комунікативних навичок та соціальної активності у підлітків, є дуже актуальною в сучасному світі. Вона відповідає потребам суспільства в формуванні гармонійної особистості, яка може ефективно спілкуватися, приймати рішення, розуміти себе та оточуючих, а також бути активним учасником соціальних процесів.

Програми полягає в послідовному розвитку особистісних якостей та навичок учасників. Заняття орієнтовані на підвищення рівня самосвідомості, розвиток соціальних навичок, зменшення стресу та формування позитивного

сприйняття власної особистості. Кожне заняття має специфічну мету, що сприяє комплексному розвитку учасників і допомагає їм у засвоєнні важливих життєвих навичок.

Програма дозволяє учасникам

- Почувати себе комфортно під час взаємодії з іншими та сприймати інформацію більш ефективно завдяки формуванню позитивного емоційного фону.

- Розуміти себе краще, розвивати самоприйняття, впевненість у собі та своїх якостях.

- Вміти ефективно спілкуватися, розв'язувати конфлікти та будувати стосунки з оточуючими.

- Розвивати стресостійкість та навички саморегуляції у важких ситуаціях.

- Сформувати план особистісного та професійного розвитку, навчитися приймати обґрунтовані рішення та планувати майбутнє.

Програма відповідає актуальним потребам сучасного суспільства, допомагаючи підліткам розвивати необхідні навички та якості для успішного функціонування в сучасному світі.

Зазначена програма соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку може бути описана через конкретні етапи:

Етап 1: Підготовчий

- Організаційний момент: введення учасників в курс
- Обговорення та прийняття правил роботи групи
- Презентація програми тренінгу, постановка цілей та завдань

Етап 2: Основний

- Проведення занять, спрямованих на розвиток самосвідомості, комунікації, лідерства, соціальної активності учасників

- Формування життєвих навичок, прийняття рішень та планування майбутнього

Етап 3: Завершальний

- Анкетування учасників для зворотного зв'язку

- Усне опитування щодо результатів та вражень від тренінгу
- Загальне обговорення, підбиття підсумків

Ці етапи допомагають структурувати роботу з учасниками, забезпечуючи систематичний підхід до розвитку соціальних навичок та психологічного зростання учнів підліткового віку.

План програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку наведено в Таблиці 2.2.1

Етапи	Загальна кількість годин	Теоретичних	Практичних	Форма контролю
Підготовчий	1	30 хвилин	30 хвилин	Спостереження
Основний	8	2 год	6 год	Рефлексія
Завершальний	1	30 хвилин	30 хвилин	Спостереження
Всього	10	3 год	7 год	

Таблиця 2.2.1 - План проведення програми

№	Тема заняття	Ключові моменти
1.	«Знайомство з програмою»	Створення позитивної атмосфери, формування інтересу до програми.
2.	«Пізнай та прийми себе»	Усвідомлення власного фізичного "Я"
3.	«Упізнавання Унікальності»	Усвідомлення власних якостей і можливостей.
4.	«Розвиток соціальних навичок та комунікації»	Вироблення вміння домовлятися, слухати і чути інших.
5.	«Баланс в Емоціях»	Оволодіння способами подолання стресу.
6.	«Самооцінка та Розвиток Особистості»	Формування позитивного ставлення до себе.
7.	«Розвиток організаторських вмінь »	Розкриття потенціалу учасників, розвиток ініціативності та відповідальності.
8.	«Активна ініціатива - рух	Розвиток ініціативи, відповідальності,

	до відповідальності»	активної життєвої позиції.
9.	«Рішення та Планування »	Розвиток аналітичних здібностей, цілепокладання, планування подальших кроків.
10.	«Аналіз та підбиття підсумків»	Виявлення змін та результатів участі в програмі.

Таблиця 2.2.2. - Зміст програми соціально-педагогічного супроводу соціалізації

Програма соціально-педагогічного супроводу соціалізації дітей старшого підліткового віку

Заняття №1 «Ознайомлення з програмою та формування позитивного емоційного фону»

Мета: Знайомство учасників із програмою, побудова комфортного емоційного фону для сприйняття інформації, формування мотивації.

Хід заняття:

1. Організаційний момент: введення учасників в курс.
2. Обговорення та прийняття правил роботи групи.
3. Презентація програми тренінгу, постановка цілей та завдань.
4. Рефлексія та обговорення вражень.

Заняття № 2 «Пізнай та прийми себе»

Мета: розвиток самосвідомості та самоприйняття у підлітків.

Хід заняття:

1. Вправа «Моє дзеркальне відображення»

Учасники отримують аркуш паперу та олівці для малювання.

Завдання: намалювати свій автопортрет, відобразивши основні зовнішні риси.

Потім кожен презентує свій малюнок. Група ставить позитивні запитання та дає зворотний зв'язок.

2. Вправа «Мої якості»

Учасники по черзі називають свої 3 позитивні риси характеру.

Інші доповнюють, якщо бачать ще якісь сильні сторони товариша.

3. Вправа «Моє ідеальне Я»

Уявіть, якими б ви хотіли бути. Запишіть 5 рис ідеального «Я».

Порівняйте з реальними якостями. Що можна розвинути в собі вже зараз?

Підбиття підсумків: кожен ділиться своїми враженнями та емоціями від заняття.

Заняття №3 «Упізнавання унікальності»

Мета: Виявлення індивідуальних особливостей учасників.

Хід заняття:

1. Психологічне тестування особистісних рис учасників.
2. Вправа на усвідомлення власних сильних і слабких сторін.
3. Рефлексія отриманих результатів.

Заняття №4 «Розвиток соціальних навичок та комунікації»

Мета: Формування навичок конструктивного спілкування.

Хід заняття:

1. Вправа "Активне слухання".
2. Розігрування сценок з конструктивним вирішенням конфліктів.
3. Вправа «Моделювання ситуацій».
4. Вправа «Сценарії комунікації».
5. Розігрування сценок з конструктивним вирішенням конфліктів.

Заняття №5 «Баланс в емоціях»

Мета: Підвищення стресостійкості та саморегуляції.

Хід заняття:

1. Діагностика рівня стресостійкості учасників.
2. Вивчення технік релаксації та зняття емоційної напруги.
3. Практичне застосування технік саморегуляції. Вправа «Стресостійкість».
4. Обговорення технік зниження рівня стресу.

Заняття №6 «Самооцінка та розвиток особистості»

Мета: Розвиток адекватної самооцінки.

Хід заняття:

1. Вправа «Мої позитивні якості».
2. Складання «Карти успіхів і досягнень».
3. Обговорення питань позитивного сприйняття власної особистості.

Зворотний зв'язок від учасників групи

4. Вправа «Планування майбутніх досягнень».

Заняття №7 «Розвиток організаторських вмінь»

Мета: Формування лідерських якостей та організаторських здібностей.

Хід заняття:

1. Ділова гра «Вибори лідера».
2. Обговорення важливих лідерських рис.
3. Груповий проект «Ідеальний лідер».

Заняття №8 «Активна ініціатива - рух до відповідальності»

Мета: Формування соціальної активності.

Хід заняття:

1. Презентація волонтерських та благодійних проектів.
2. Вибір соціально значущої активності для реалізації.
3. Планування власної участі в обраному проекті.

Заняття №9 «Рішення та планування»

Мета: Формування навичок прийняття рішень та планування майбутнього.

Хід заняття:

1. Вправа «Дерево рішень».
2. Складання плану професійного та особистісного розвитку.
3. Презентація та обговорення планів у групі.

Заняття №10 «Аналіз та підбиття підсумків»

Мета: Підбиття підсумків, зворотний зв'язок.

Хід заняття:

1. Анкетування учасників для зворотного зв'язку.
2. Усне опитування щодо результатів та вражень від тренінгу.

3. Загальне обговорення, підбиття підсумків.

2.3. Науково-практичні рекомендації соціальним педагогам щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації старших підлітків.

В аспекті соціалізації підлітків виявляється особлива складність, пов'язана з їхньою підвищеною агресивністю та конфліктністю. Для соціальних педагогів, які працюють із старшими підлітками, рішення цих викликів є одним із ключових завдань, оскільки вони мають суттєвий вплив на процес їхньої соціалізації. У цьому контексті науково-методичні рекомендації для соціальних педагогів мають особливі ваги, спрямовані на підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу та сприяння позитивній соціалізації старших підлітків.

Соціальний педагог виступає як посередник між учнем та різними сферами соціального оточення. У відомому дослідженні розглянуто різні аспекти посередництва цієї категорії фахівців: між учнями та установами, педагогами, батьками, іншими спеціалістами, що займаються вихованням, а також між учнями та різними групами ровесників чи молодіжними організаціями.

Успішне виконання цієї ролі вимагає

- розуміння проблем учня
- вміння адекватно їх представити
- знання про соціальні ресурси та інструментальні можливості
- спроможність забезпечувати ефективне співробітництво між спеціалістами
- здатність підтримувати довіру з боку учнів і стосовних осіб.

Робота соціального педагога вимагає постійного самовдосконалення, широких знань, глибокого розуміння, та привабливості для оточуючих. Ця посада сприяє педагогізації оточуючого середовища, спонукаючи до

активізації соціально-культурних та педагогічних функцій у суспільстві, сім'ї та в індивідуальній особистості.

Соціально-педагогічний супровід відіграє ключову роль у соціалізації старших підлітків, які переживають важливий етап свого розвитку та переходять у доросле життя. Цей вид супроводу допомагає їм ефективно взаємодіяти з соціальним оточуванням, формувати власну ідентичність, розвивати міжособистісні навички та взаємодію, а також впоратися з різноманітними викликами, що використовуються в процесі соціалізації.

Основні аспекти ролі соціально-педагогічного супроводу у соціалізації старших підлітків включають:

Адаптація до соціального середовища:

- Допомога у впорядкуванні змін, пов'язаних із переходом до нового соціального середовища, такого як старша школа чи інші освітні установи.

Розвиток міжособистісних навичок:

- Сприяння формування навичок ефективної комунікації, взаєморозуміння та взаємодії в групах ровесників.

- Тренування у вирішенні конфліктів та виховання взаєморозуміння між учнями.

Підтримка при формуванні ідентичності:

- Допомога у встановленні особистої ідентичності та пошуку власних цінностей і переконань.

- Вплив на розвиток самосвідомості та рефлексії, сприяння вибору власного життєвого шляху.

Сприяння соціальної включеності:

- Створення умов для активної участі в соціальних подіях, групових заходах та інших формах колективної діяльності.

- Розвиток вмінь та навичок співпраці в команді, лідерських якостей та відчуття відповідальності.

Психологічна підтримка:

- Надання психологічної допомоги та консультування в період емоційних та психологічних труднощів.

- Створення сприятливого емоційного клімату, в якому підліток може відчувати себе підтриманим та зрозумілим.

Формування громадянської позиції:

- Виховання активної громадянської позиції, почуття відповідальності за власні вчинки та внесок у громадське життя.

- Сприяння розвитку громадянської культури та розуміння важливості участі в соціальних процесах.

Соціально-педагогічний супровід старших підлітків є основним елементом їх соціалізації, який визначає їх успішність у взаємодії з навколишнім світом. Нижче подані рекомендації для соціальних педагогів щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу старших підлітків:

Розуміння індивідуальних особливостей:

- Глибоке вивчення індивідуальних особливостей кожної підлітки дозволяє адаптувати підхід до конкретної особистості.

- Розглядайте студентів як унікальних індивідів зі своїми сильними та слабкими сторонами.

Активна взаємодія з батьками:

- Залучення батьків у процес соціально-педагогічного супроводу забезпечує взаєморозуміння та підтримку на різних рівнях.

- Організація сімейних консультацій для обговорення проблем і пошуку спільних рішень.

Створення безпечного простору:

- Забезпечення безпечного та довірчого середовища безпеки відкритої комунікації та розвитку самовираження старших підлітків.

- Розвивання навичок розв'язання конфліктів та вироблення стратегій управління стресом.

Розвиток соціальних навичок:

- Організація тренінгів та групових занять, спрямованих на розвиток соціальних навичок, таких як емпатія, співпраця та вирішення конфліктів.

- Підтримка участі в соціальних заходах і гуртках для зміцнення соціальних зв'язків.

Орієнтація на майбутнє:

- Допомога старшим підліткам у формуванні мети життя та плануванні кар'єри.

- Надання інформації про освітні та професійні можливості.

Використання інноваційних методів:

- Впровадження інноваційних методів навчання та взаємодії, таких як використання інформаційних технологій та інтерактивних засобів.

- Залучення старших підлітків до створення інноваційних проектів.

Систематичне оцінювання та корекція:

- Проведення регулярного моніторингу соціально-педагогічного супроводу з виявлення проблем та внутрішньої корекції стратегій.

- Адаптація підходів до зміни у житті підлітка та оточуючого середовища.

Ці рекомендації спрямовані на створення умов повноцінного розвитку старших підлітків та їх успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

Сучасні освітні заклади повинні акцентувати увагу на індивідуальних потребах учнів та результатах суспільства. Важливо поєднувати ефективну передачу знань з індивідуальними потребами та мотиваціями кожної особи.

Велика кількість підлітків добровільно обирає участь у тренінгових заняттях. Крім того, можна організувати такі тренінги для підлітків різних вікових категорій, проводити індивідуальні консультації для підлітків.

Такий підхід дозволяє задовольняти різноманітні потреби учнів, створюючи сприятливі умови для їх особистісного розвитку та соціальної адаптації.

Принципи проведення тренінгу включають такі аспекти:

Принцип активності:

- орієнтований на інтенсивну участь у тренінговому процесі всіх учасників, спрямований на самостійний та творчий підхід до розв'язання спільних завдань.

Принцип "тут і тепер":

- орієнтує учасників на аналіз процесів, які відбуваються в групі на даний момент, посилюючи увагу на власні почуттів та думок у конкретний момент.

Принцип "Я":

- Зосередження на процесах самопізнання, вимагає висловлювання власних почуттів та переживання учасників замість загальних суджень.

Принцип відвертості:

- Покликання стимулюють чесність та відкритість учасників, сприяючи ефективній роботі групи та отриманню чесного зворотного зв'язку.

Принцип добровільності:

- забезпечує свободу вибору участі в тренінгу та активності на ньому.

Принцип партнерства:

- заохочує повагу до особистості інших учасників та визнання рівності позицій у взаємодії.

Принцип зворотного зв'язку:

- Визначає значення системної рефлексії тренінгу та використання зворотної інформації для корекції дій та взаємодії учасників.

Соціально-педагогічний супровід старших підлітків є великою складовою їхнього розвитку, сприяючи ефективній адаптації до вимог суспільства. Цей процес включає в себе формування міжособистісних навичок, допомогу в пошуку ідентичності, стимулювання соціальної інклюзії та забезпечення психологічної підтримки. Принципи тренінгу, такі як активність, «тут і тепер», добровільність та партнерство, створюють сприятливу атмосферу для особистісного зростання та позитивної взаємодії. Використання інноваційних методів та систематичне оцінювання дозволяє

адаптувати підхід до унікальних потреб старших підлітків, сприяючи їх успішній інтеграції в сучасне суспільство.

На підставі проведеного дослідження прийнято низку заходів для підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу соціалізації старших підлітків:

Вибір форм та методів профілактичної роботи.

Соціальним педагогам слід вибирати форми та методи роботи, адаптовані для реалій старшого підліткового віку. Також, важливо акцентувати увагу на проведенні первинної, вторинної та третинної профілі, забезпечуючи комплексний підхід до розв'язання проблеми соціалізації.

Постійне оновлення знань.

Соціальні педагоги повинні систематично оновлювати свої знання щодо соціалізації підлітків, дотримуючись актуальних тенденцій та використовуючи сучасні методи. Участь у тренінгах, семінарах та конференціях може значно збільшити їхню професійну компетенцію.

Впровадження новітніх технологій в освітній процес.

У навчальних закладах слід активно впроваджувати новітні технології, спрямовані на покращення соціально-педагогічного супроводу. Використання цифрових засобів, платформи для онлайн-навчання та інтерактивних методів може покращити взаємодію зі старшими підлітками та забезпечити більш ефективне навчання соціальних навичок.

Ці рекомендації спрямовані на створення умов для глибшого розуміння та підтримки соціальної адаптації старших підлітків, забезпечення їх успішного та повноцінного включення в суспільство.

Таким чином, сутність роботи соціального педагога у навчальному закладі полягає в забезпеченні процесу соціалізації учнів через навчально-виховну діяльність. Ця діяльність включає захист та підтримку різних аспектів здоров'я учнів, сприяння їх гармонійному переходу до дорослого життя, підготовку до самостійності в суспільстві і усунення чи корекцію соціальних відхилень у їхньому розвитку. Місія соціального педагога у школі

полягає в гарантуванні прав та інтересів дітей, сприянні їхньому розвитку відповідно до їхніх потреб та створенні комфортних умов для повноцінного життя та навчання.

Роль соціального педагога в навчальних закладах знаходить вираз у широкому спектрі обов'язків. Він надає різноманітні соціальні послуги учням і їх батькам, включаючи адаптацію дітей до навчального середовища, вирішення конфліктів, підтримку під час кризових ситуацій, розвиток соціальних навичок. Також він виступає посередником між школою та сім'єю, сприяючи взаєморозумінню, визначенню індивідуальних навчальних потреб, викриваючи інформацію про стан учнів. Крім того, він відстежує відвідування учнями школи, мінімізує вплив ризикових чинників, бере участь у педагогічних зборах, консулює педагогічний персонал та організовує співпрацю з іншими спеціалістами навчального закладу.

Висновки до розділу

Емпіричне дослідження соціалізації дітей старшого підліткового віку, рівня соціальної адаптованості та рівня тривожності здійснено за допомогою діагностичних методик (методика визначення особистісної адаптованості школярів (А. В. Фурман), методика дослідження соціальної адаптованості, тест шкільної тривожності Філіпса).

Дослідження здійснювалося на базі закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів ліцей №2 смт. Козова, Тернопільської області. Дослідження охопило 20 учнів 9-11 класів ліцею.

Результати емпіричного дослідження демонструють високий відсоток неадапованих (45%) та дезадапованих (20%) підлітків, що свідчить про негативний вплив сучасних подій на їхню соціалізацію. Емоційна тривога, роздратування, страх і нерішучість дітей демонструють їх дезорієнтацію в соціальному середовищі.

Високий рівень неадаптованих підлітків ускладнює їх взаємодію з навколишнім світом та адаптацію в ньому. Такі діти виявляють емоційні переживання тривожного характеру, не проявляють ініціативу у спілкуванні й мають труднощі в навчанні. З іншого боку, 35% опитаних успішно долають складнощі та повністю адаптовані в соціумі.

Отримані дані свідчать, що емоційний стан підлітків у зоні військових дій значно впливає на їх соціальну адаптацію. Тому існує нагальна потреба у розробці та впровадженні програми психосоціальної підтримки неадаптованих і дезадаптованих підлітків задля поліпшення їх психічної стійкості та соціальної адаптації з урахуванням індивідуальних особливостей кожного.

Дослідження соціальної адаптованості показало, що 40% респондентів мають низький її рівень, 40% - середній, 10% - високий і 10% - дуже низький рівень з ризиком внутрішніх конфліктів та невпевненості в собі. Ці дані свідчать про необхідність приділення підвищеної уваги та підтримки старшим підліткам у розвитку їх соціальної адаптації.

Потрібні подальші дослідження факторів, що впливають на соціальну адаптованість, та можливостей удосконалення психосоціальної підтримки підлітків. Загалом отримані результати можуть слугувати основою для розробки індивідуальних підходів і програм покращення соціальної адаптованості та благополуччя дітей цієї вікової категорії.

Дослідження шкільної тривожності підлітків за допомогою тесту Філіпса є важливим інструментом виявлення психологічних проблем, пов'язаних із навчанням. Результати показали, що 60% опитаних мають підвищений рівень тривожності, а 30% - високий рівень. Ці підлітки потребують особливої уваги та підтримки, адже тривожність може негативно впливати на їх навчальну успішність, соціальну взаємодію та загальне благополуччя.

Дослідження виявило тривожність учнів переважно в аспектах самовираження, ситуацій оцінювання знань і невідповідності очікуванням

оточення. Такі фактори як емоційний стрес та боязнь самовираження є важливими чинниками формування їх емоційного стану. Ці дані свідчать про необхідність впровадження спеціальних стратегій психологічної підтримки учнів з високою тривожністю задля поліпшення їх благополуччя та успішності.

За результатами дослідження встановлено наявність нагальної потреби у розробці та впровадженні в ЗЗСО I-III ступенів соціально-педагогічної програми соціалізації старших підлітків. Мета програми - підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу в процесі соціалізації та надання підліткам нових стратегій долаання тривожності і стресу.

Програма включатиме інноваційні методи взаємодії, удосконалені психологічні техніки й соціально-педагогічні підходи для створення сприятливого середовища соціальної адаптації підлітків. Це може бути дієвим кроком у поліпшенні психологічного клімату в школі, зниженні тривожності учнів та підтримці їх успішності в навчанні і соціальній взаємодії.

Програма складається з 10 занять по 1 годині, що проводитимуться двічі на тиждень протягом 2-3 місяців. Вона орієнтована на групову роботу з урахуванням вікових особливостей підлітків. Очікувані результати: розвиток соціальних навичок, розуміння понять безпеки та особистих кордонів; підвищення стресостійкості і саморегуляції; зростання самооцінки; розвиток комунікативних умінь; формування позитивної самоідентифікації.

Розроблена програма відповідає актуальним потребам суспільства в підготовці гармонійно розвинених особистостей, здатних ефективно функціонувати в сучасному соціальному середовищі. Вона послідовно сприятиме розвитку особистісних якостей і соціально важливих навичок підлітків, дозволить їм краще розуміти себе, оточення, засвоювати стратегії взаємодії та планувати майбутнє.

Отже, проведене емпіричне дослідження встановило високий відсоток проблем із соціальною адаптацією та тривожністю серед старших підлітків, а

також обґрунтувало необхідність розробки комплексної соціально-педагогічної програми їх успішної соціалізації, реалізація якої сприятиме особистісному зростанню і психосоціальному благополуччю дітей цього складного перехідного віку.

Результатом емпіричного дослідження є розроблені науково-методичні рекомендації для соціальних педагогів щодо підвищення ефективності супроводу соціально- педагогічного супроводу підліткової соціалізації в освітньому середовищі. Зокрема щодо вибору форм і методів роботи, оновлення знань, впровадження інноваційних технологій.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження було ретельно проаналізовано питання соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації дітей старшого підліткового віку у загальноосвітніх закладах. Результати дослідження підтвердили ефективність виконання поставлених завдань та надали підстави для сформулювання висновків.

Під час аналізу наукової літератури була визначена важливість опрацювання проблеми соціально-педагогічного супроводу процесу соціалізації дітей старшого підліткового віку у контексті сучасних умов.

Провівши глибокий аналіз наукових досліджень у галузі соціально-педагогічних наук вченими, що на сучасному етапі проблема військового стану набуває все більшої уваги та актуальності. Дослідження вказують на те, що воєнний стан не тільки впливає на безпеку та стабільність суспільства, але і має серйозний вплив на психосоціальний стан особистостей, зокрема, на дітей та підлітків.

У проведеному дослідженні були розглянуті характеристики підлітків, які відчують емоційну тривожність, страх, невпевненість та проявляють замкнутість, агресію через внутрішні переживання та емоційну нестійкість. Вивчення цих аспектів має значення для розуміння психологічних особливостей цієї групи підлітків та має практичне застосування в розробці програм та підходів до психологічної підтримки та допомоги молоді з метою полегшення їхнього емоційного стану та адаптації в суспільстві.

На основі даних теоретичного аналізу здійснено емпіричне дослідження визначення рівня соціалізації дітей старшого підліткового віку, рівня соціальної адаптованості та рівня тривожності серед 20 здобувачів освіти закладу загальної середньої освіти I-III ступенів ліцей №2 смт. Козова, Тернопільської області. Проведене дослідження виявило значну кількість неадаптованих і дезадаптованих підлітків, що зазнають впливу війни. Це демонструє серйозний негативний вплив поточних подій на процес їхньої соціалізації.

Спостерігаються ознаки емоційної дезорієнтації серед дітей - підвищена тривожність, роздратованість, страхи, нерішучість. Багато хто з підлітків відчуває труднощі у взаємодії із соціумом та адаптації до нових умов.

Водночас, частина опитаних демонструє здатність долати кризові явища, повною мірою адаптуючись у суспільстві. Отже, емоційний фон дитини істотно позначається на рівні її соціальної адаптованості.

Дані дослідження висвітлили необхідність приділення підвищеної уваги старшим підліткам та забезпечення їм комплексної підтримки задля оптимізації процесу соціального становлення.

Зважаючи на отримані дані проведеного емпіричного дослідження розроблено соціально-педагогічну програму соціалізації старших підлітків. Мета програми - підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу в процесі соціалізації та надання підліткам нових стратегій долаття тривожності і стресу. Програма включатиме інноваційні методи взаємодії, удосконалені психологічні техніки й соціально-педагогічні підходи для створення сприятливого середовища соціальної адаптації підлітків.

Розроблена програма відповідає актуальним потребам суспільства в підготовці гармонійно розвинених особистостей, здатних ефективно функціонувати в сучасному соціальному середовищі. Вона послідовно сприятиме розвитку особистісних якостей і соціально важливих навичок підлітків, дозволить їм краще розуміти себе, оточення, засвоювати стратегії взаємодії та планувати майбутнє.

Результатом емпіричного дослідження є розроблені науково-методичні рекомендації для соціальних педагогів щодо підвищення ефективності супроводу соціально- педагогічного супроводу підліткової соціалізації в освітньому середовищі. Зокрема щодо вибору форм і методів роботи, оновлення знань, впровадження інноваційних технологій.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Алексєєнко Т. Ф. (Ред.), Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бибик Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
2. Алексєєнко Т. Ф. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ МОЖЛИВОСТІ Й РИЗИКИ науково-методичний посібник. Київ : Пед. думка, 2007. 152 с.
3. Асєєва Ю.О. Кіберкомунікативна залежність від соціальної мережі instagram як проблема сучасної молоді. *Габітус*. Випуск 14. 2020. С. 152-157. URL: <https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8327/Asieieva.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Атаманчук Н. М. Комп'ютерна залежність підлітків. *Inforum*. 2009. <https://www.inforum.in.ua/conferences/12/2/9>
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 134 с.
6. Безуса Н. В. Інтернет-залежність у підлітків: психологічні особливості та діагностика. *Соціальна психологія: сучасні наукові підходи до вивчення проблем соціального розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 15 берез. 2018 р.) / за заг. ред. І. В. Білоконя, О. О. Труш. Харків: Вид-во НФаУ, 2018. С. 74-78.
7. Бубнова С. В. Соціально-психологічний аналіз інтернет-залежності // *Психологія: реалії часу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Миколаїв, 28 квіт. 2018 р.) / за заг. ред. О. А. Кравцової. Миколаїв: МФ КНУКіМ, 2018. – С. 16-18.
8. Виноградова В.Є., Пузирьов Є.В. Особливості соціально-педагогічної профілактики ігрової та інтернет-залежності підлітків. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Том 31 (70) № 3 2020. С. 70-75.
9. Виходцева О. Психолого-педагогічна допомога підліткам із адиктивною поведінкою. *Психолог. Шкільний світ*. 2017. № 37. С. 57–61.

- 10.Возна Ю. Соціалізація учнівської молоді як предмет науково-педагогічних досліджень. Науковий вісник ужгородського національного університету. «Педагогіка, соц. робота», № 21.
- 11.Капська А. Й. Соціальна педагогіка. 2003. 256 с.
- 12.Капська А. Соціальна робота : технологічний аспект: навчальний посібник. Київ : Центр навч. літ., 2004. 352 с.
- 13.Капської А. Й. Соціальна педагогіка: підруч. Центр навчальноїліт, 2011. 488 с.
- 14.Кравченко А. В. Соціологія. 2014. 529 с.
- 15.Лещук Г. В. Соціалізація підлітків у процесі дозвіллевої діяльності. Науковий вісник ужгородського національного університету. Педагогіка, соц. робота, № 25. С. 112–115.
- 16.Лохвицька Л. В. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 228 с.
- 17.Малько А. Соціальна робота і соціальна педагогіка. 2000. 95 с.
- 18.Матюхін Д. Процес соціалізації як умова формування стилю життя та соціальних практик молоді // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2018. 80 с.
- 19.Міщик Л. Соціальна педагогіка. 1999. 25 с.
- 20.Мудрик А. В. Социальная педагогика. Издательс. центр «Академия», 2005.
- 21.Парсонс Т. Американская социология. Проблемы, перспективы, методы. Прогресс, 1972. 297 с.
- 22.Посохова В. Особливості життєвого планування Інтернет-залежної молоді/ В. Посохова // Психологічні перспективи. 2018. Вип.6. С. 150-157.
- 23.Пушкар В.А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів ІV курсу спеціальності «Психологія». Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2010. 84 с.
- 24.Радул В. Соціалізація й розвиток особистості. 2006. — № 2. — С. 7–13.
- 25.Савич Л. Е. Арт-терапия как средство социализации и социальной адаптации. 2021.

26. Савчин М.В. М. Вікова психологія. Київ, 2005. 167 с.
27. Сергеева Н.В. Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків: [автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук: спец. 13.00.05] / Н. В. Сергеева. - К., 2020. 19 с.
28. Слепович Є. П. Інтернет-залежність як феномен і проблема сучасної молодіжної психології. *Наукові записки. Серія "Проблеми методики фізичного виховання і спорту"*. К., 2015. Вип. 8. С. 140-145.
29. Татьянчикова І. Соціалізація дітей з інтелектуальними вадами як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць*. 2012. С. 227–236.
30. Терещук Н.В. Ігрова залежність у підлітковому віці як форма адиктивної поведінки. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 3. С. 22-25.
31. Тест інтернет-залежність К. Янг. *Психологічні методики та тести Автоматичний підрахунок.* URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_iat/#google_vignette
32. Титов Б. А. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2021. Т. 1, № 339. С. 92–94.
33. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю: навч. посіб. ДЦССМ, 2002. 132 с.
34. Філіппова І. Рольова соціалізація підлітка як засвоєння соціального досвіду. *Збірник наукових статей*. Луцьк, 2014. С. 204–215.
35. Х.І. Турецька Х.І. Психологічні чинники інтернет-залежності.
36. *Науковий вісник. Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2 (2) 2012. С. 95-104. URL: [file:///C:/Users/1/Downloads/Nvldu_2012_2\(2\)_13.pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/Nvldu_2012_2(2)_13.pdf)
37. Харченко С. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика. Луганськ : Альмамастер, 2006. 320 с.
38. Хом'як О.І. Психологічні наслідки використання Інтернет-комерції: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05. К., 2016. 29 с.
39. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С. 149-154.

40. Чубук Р. В. Соціальна педагогіка. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 348
41. Швець Н.А. Інтернет залежність та її вплив на виховання підлітків URL: https://www.psyh.kiev.ua/Швець_Н.А._Інтернет_залежність_та_її_вплив_на_виховання_підлітків
42. Шугайло Я. В. Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків. Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. Запоріжжя, 2015. №2 (25). С. 17-24.
43. Юр'єва Л.М., Больбот Т.Ю. Комп'ютерна залежність: формування, діагностика, корекція та профілактика: монографія. Дніпропетровськ : Пороги, 2006. URL: <https://studfiles.net/preview/6748925/>.
44. Terman L.M. Genetic studies of genius. Vol.1 : Mental and physical traits of one thousand gifted children. Stanford, CA : Stanford University Press, 1925.
45. The Dictionary of Psychology and Philosophy. L., 1902. P. 97.
46. The Oxford dictionary of current English : [New «Spell-it-right» guide highlights top problem words : 130,000 definitions a. entries] / ed. By Della Thompson. New rev. ed. Oxford : Oxford univ. press, 1998. – 1071 с.

Методика визначення особистісної адаптованості школяра до зовнішнього та внутрішнього світу
(ФУРМАНА)

Дорогий друже! Прочитай уважно питання і постав навпроти „+” у відповідній колонці в залежності від того, яке місце займають у твоєму житті згадані люди, події, заняття.

Спробуй реально подивитись на свої взаємовідносини з оточуючим світом і оціни своє ставлення до:

№ п/п	Блоки	Моє ставлення до:				
		дуже позити- вне	позитивне	нейтральне	негативне	дуже негативне
		5	4	0	- 4	- 5
I.	Школа					
1	- товаришів по класу					
2	- вчителів					
3	- класного керівника					
4	- навчальних предметів					
5	- школи та її вимог					
II.	Сім'я					
1	- матері					
2	- батька					
3	- брата, сестри					
4	- бабусі, дідуся, ін. родичів					
III	Вулиця					
1	- близьких друзів					
2	- знайомих товаришів					
3	- батьківських друзів					
4	- сусідів					
IV	Власне „Я”					
1	- своєї поведінки, вчинків					
2	- внутрішнього „Я”					

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ОСОБИСТІСНОЇ АДАПТОВАНОСТІ ШКОЛЯРІВ

№ п/п	Вид соціально – психологічної адаптації	Рівні функціонування особистісної адаптації	Показник адаптованості
----------	--	--	---------------------------

I.	Адаптованість	1. а) Максимальний	75
		б) Дуже високий	73-74
		2. Високий	69-72
		3. Середні	64-68
		4. Низький	57-63
II.	Неадаптованість	5. Неочевидні	50-56
		6. Очевидний	40-49
III.	Дезадаптованість	7. Ситуативний	30-39
		8. Очевидний	21 -29
		9. а) Критичний	0-20
		б) Суперкритичний	-75-1

Методика дослідження соціальної адаптованості

Вік досліджуваного: з 12 років.

Інструкція. Вам пропонується 25 тверджень. Якщо ці твердження справедливі (на вашу думку), то позначте значком "+" у стовпчику "Так". Якщо несправедливі, то поставте "+" - у стовпчику "Ні".

Твердження**Так Ні**

1. Я часто відчуваю нудоту
2. Працюючи, я втомлююся
3. Я не можу зосередитися на чомусь одному
4. Я хвилююся з будь-якої причини
5. Коли я щось роблю, мої руки тремтять
6. Я часто хвилююся
7. Мені часто сняться страшні сни
8. Я пітнію навіть у холодну погоду
9. Я постійно відчуваю голод
10. Мене часто непокоїть шлунок
11. Іноді через хвилювання не можу спати
12. Мене легко вивести з рівноваги
13. Я більш чутливий, ніж інші
14. Я часто через щось хвилююся
15. Дуже прикро, що я не такий щасливий, як інші
16. Я легко можу заплакати
17. Коли мені доводиться чекати, це мене дратує
18. Іноколи я почуваюся таким метушливим, що не можу всидіти на одному місці
19. Я боюся труднощів
20. Іноді я відчуваю свою непотрібність
21. Я сором'язлива людина
22. Я думаю, що для мене в усьому багато труднощів
23. Я завжди напружений
24. Іноді я почуваюся розбитим
25. Я уникаю труднощів

Обробка та інтерпретація

Підрахувати суму відповідей «так» на всі твердження. Якщо сума відповідей «так» становить:

1-3 – висока адаптованість;

4-10 – середня;

11-20 – низька;

21-25 – соціальна адаптованість дуже низька, властивою є невпевненість у собі, внутрішні конфлікти.

ДОДАТОК В

Тест шкільної тривожності Філіпса

Вік досліджуваного: з 10 років.

Процедура дослідження

Запитання тесту може зачитувати психолог або читає сам досліджуваний. На кожне запитання можна відповісти "так" або "ні".

Інструкція. Опитувальник містить запитання про те, як ви себе відчуваєте у школі. Намагайтеся відповідати щиро і правдиво, тут немає правильних чи неправильних, "добрих" або "поганих" відповідей. Над запитаннями довго не задумуйтеся.

На аркуші для відповідей угорі запишіть своє ім'я, прізвище та клас. Відповідаючи на запитання, записуйте його номер і відповідь "+", якщо ви згодні з ним, або "-" - якщо не згодні.

Текст опитувальника

Чи важко тобі триматися на одному рівні з усім класом?

Ти хвилюєшся, коли вчитель має намір перевірити, чи знаєш ти матеріал?

Тобі важко працювати в класі так, як цього вимагає вчитель?

4. Чи сниться тобі сердитий учитель, коли ти не знаєш уроку?

Траплялося, щоб хтось з класу бив тебе, завдав шкоди?

Тобі часто хочеться, щоб учитель не поспішав під час пояснення нового матеріалу, поки ти всього не зрозумієш?

Чи сильно ти хвилюєшся під час відповіді або виконання завдання?

Чи буває, що ти боїшся висловлюватися на уроці, щоб не зробити безглузду помилку?

Чи тремтять коліна, коли тебе викликають відповідати?

Чи часто твої однокласники сміються над тобою, коли ви граєтесь?

Чи трапляється, що ти одержуєш нижчу оцінку, ніж сподівався?

Тебе хвилює, чи залишать тебе на повторний рік навчання?

Ти намагаєшся уникати ігор, у яких робиться вибір, тому що тебе, як правило, не вибирають?

Буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають відповідати?

Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з однокласників не хоче робити те, що хочеш ти?

Чи сильно ти хвилюєшся перед тим як виконувати завдання?

Чи важко тобі отримувати оцінки, яких очікують від тебе батьки?

Ти боїшся іноді, що тобі стане погано у класі?

Чи будуть твої однокласники сміятися над тобою, якщо ти зробиш помилку під час відповіді?

Чи схожий ти на своїх однокласників?

Виконавши завдання, непокоїшся, чи добре з ним справився?

Коли ти працюєш у класі, чи упевнений, що все добре запам'ятаєш?

Тобі сниться іноді, що ти не можеш відповісти на запитання вчителя?

Чи правда, що більшість учнів ставляться до тебе дружньо?

Ти працюєш старанніше, якщо знаєш, що результати твоєї роботи порівнюватимуться з результатами твоїх однокласників?

Чи часто ти мрієш про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе запитують?

Чи боїшся ти часом вступати в суперечку?

Ти відчуваєш, що твоє серце починає сильно битися, коли вчитель говорить, що має намір перевірити твою готовність до уроку?

Коли ти отримуєш позитивні оцінки, чи думає хтось із твоїх друзів, що ти хочеш вислужитися?

Чи добре ти себе почуваєш з однокласниками, до яких іноді ставляться з особливою увагою?

Чи буває, що дехто в класі говорить те, що тебе зачіпає?

Як ти думаєш, чи втрачають добре ставлення однокласників ті учні, які не встигають у навчанні?

Чи схоже на те, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе увагу?

Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?

Чи задоволений ти ставленням до тебе вчителів?

Чи допомагає твоя мама в організації вечорів і шкільних свят, як інші мами твоїх однокласників?

Чи хвилювало тебе, що думають про тебе оточуючі?

Чи сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж раніше?

Ти вважаєш, що одягаєшся у школі так гарно, як і твої однокласники?

Чи часто ти, відповідаючи на уроці, замислюєшся, що думають про тебе в цей час інші?

Чи мають здібні учні особливі права, яких немає в інших?

Чи сердяться деякі з твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращим за них?

Ти задоволений тим, як до тебе ставляться однокласники?

Чи добре тобі, коли залишаєшся сам на сам з учителем?

Чи сміються твої однокласники іноді твої зовнішності і поведінки?

Чи думаєш ти, що турбуєшся про свої шкільні справи більше, ніж інші?

Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе запитують, чи відчуваєш ти, що ось-ось розплачешся?

Чи думаєш увечері у ліжку іноді з неспокоєм про те, що буде завтра в школі?

Працюючи над важким завданням, чи відчуваєш ти часом, що абсолютно забув те, що добре знав раніше?

Чи тремтить злегка твоя рука, коли ти працюєш над завданням?

Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли вчитель повідомляє про намір дати класу завдання?

Чи лякає тебе перевірка твоїх знань у школі?

Коли вчитель говорить, що має намір дати класу завдання, чи відчуваєш ти страх, що не впораєшся з ним?

Чи снилося тобі часом, що однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?

Коли вчитель пояснює матеріал, чи здається тобі, що однокласники розуміють його краще, ніж ти?

Чи думаєш ти дорогою до школи, що вчитель може дати класу перевірну роботу?

Коли ти виконуєш завдання, чи часто відчуваєш, що робиш це погано?

Чи тремтить злегка твоя рука, коли вчитель просить зробити завдання на дошці перед усім класом?

Ключ до тесту

1 -	11 +	21 -	31 -	41 +	51 -
2 -	12 -	22 +	32 -	42 -	52 -
3 -	13 -	23 -	33 -	43 -	53 -
4 -	14 -	24 +	34 -	44 +	54 -
5 -	15 -	25 +	35 +	45 -	55 -
6 -	16 -	26 -	36 +	46 -	56 -
7 -	17 -	27 -	37 -	47 -	57 -
8 -	18 -	28 -	38 +	48 -	58 -

9 - 19 - 29 - 39 + 49 -
 10 - 20 - 30 + 40 - 50 -

Обробка та інтерпретація результатів

Під час обробки результатів психолог виділяє запитання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту. Наприклад: на 58-ме запитання дитина відповіла "так", а в ключі цього запитання - відповідь Відповіді, які не збігаються з ключем, - це вияв тривожності.

Чинник (синдром)	Номер запитання
1. Загальна тривожність у школі	2, 4, 7, 12, 16, 21, 23, 26, 28, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
2. Переживання соціального стресу	5, 10, 15, 20, 24, 30, 33, 36, 39, 42, 44
3. Фрустрація потреби в досягненні успіху	1, 3, 6, 11, 17, 19, 25, 29, 32, 35, 38, 41, 43
4. Страх самовираження	27,31,34,37, 40, 45
5. Страх ситуації перевірки знань	2, 7, 12, 16,21,26
6. Страх не відповідати очікуванням оточуючих	3,8, 13, 17, 22
7. Низький фізіологічний опір стресу	9, 14, 18,23,28
8. Проблеми і страхи у стосунках із учителями	2, 6, 11,32,35,41,44, 47

Під час обробки підраховується:

- загальне число розбіжностей з даними, наведеними у ключі. Якщо воно більше 50%, можна говорити про підвищену тривожність дитини, якщо більше 75% від загального числа запитань тесту - про високу тривожність;
- число збігів за кожним з восьми чинників тривожності, що виділяються в тесті. Рівень тривожності визначається, як у першому випадку. Аналізується загальний внутрішній емоційний стан школяра, який багато в чому визначається наявністю певних тривожних чинників (синдромів) та їхньою кількістю.

Характеристика чинників (синдромів)

Загальна тривожність у школі - загальний емоційний стан дитини, пов'язаний з різними формами його залучення до життя школи.

Переживання соціального стресу - емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються його соціальні контакти, передусім - з однолітками.

Фрустрація потреби в досягненні успіху - несприятливий психічний фон, що не дає змоги дитині розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату тощо.

Страх самовираження - негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних з необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей.

Страх ситуації перевірки знань - негативне ставлення і переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо - публічної) знань, досягнень, можливостей.

Страх не відповідати очікуванням оточуючих - орієнтація на значущість інших в оцінці своїх результатів, вчинків і думок, тривога з приводу оцінок.

Низький фізіологічний опір стресу - особливості психофізіологічної організації, що знижують пристосованість дитини до ситуацій стресогенного характеру. Це підвищує імовірність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний чинник середовища.

Проблеми і страхи у стосунках з учителями - загальний негативний фон відносин з дорослими у школі, що знижує успішність дитини